

İSLAM COĞRAFYACILARINDA YE'CÛC ME'CÛC BAHSİ

Prof. Dr. Murat AĞARI*

Öz: Ye'cûc-Me'cûc ile ilgili bilgiler genel olarak tarih, tefsir, kelim ve hadis şerhi kitaplarında yer almakta ve tefsir ve hadis alanlarının konusu olarak işlenmektedir. Benzer şekilde Ya'kûbî, İbn Hurdazbih, İstahrî, İbn Havkal, İbnü'l-Fakîh, İbn Rûsteh, Makdisî ve Kazvinî gibi coğrafyacılar da Ye'cûc-Me'cûc, Zülkarneyn ve Sedd-i İskender üzerine bilgiler mevcuttur. Bu çalışmada, farklı konularda dağınık halde bulunan bu bilgiler bir bütün olarak verilecektir. Ye'cûc-Me'cûc, Zülkarneyn ve İskender seddi hakkında genel bilgi verildikten sonra, Ye'cûc-Me'cûc ile Türkler arasında kurulan bağlantıya temas edilecek ve bu konuda dile getirilen görüşlere yer verilecektir. Ardından Müslüman coğrafyacılarıdaki bilgiler verilecek ve çalışma değerlendirmenin yer alacağı bir Sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ye'cûc-Me'cûc, Zülkarneyn, İskender seddi, Müslüman coğrafyacılar, Ya'kûbî, İbn Hurdazbih, İstahrî

YACUC-MACUC at GEOGRAPHICAL WORKS of MUSLIM GEOGRAPHERS

Abstract: Information on Yacuc-Macuc are in the books of history, tafsir, qelam and hadith. They are researched as the subject of tafsir and hadith. Meanwhile, there have been information on geographers like Yaqubi, Ibn Hurdazbih, Istakhri, Ibn Havqal Ibn Rusta, Maqdisi and Qazvini. In this article, these scattered information on different subjects would be given totally. Firstly general knowledge would be presented about Yacuc-Macuc, Zülqarnayn and Alexander barrier/ dam, and the relations between Yacuc-Macuc and Turks it would be dealt with. Later, we would introduce the information at Muslim geographers. The article would be ended with Conclusion.

Keywords: Greek Yacuc-Macuc, Zülqarnayn, Alexander barrier/ dam, Muslim geographers, Yaqubi, Ibn Hurdazbih, Istakhri

I. ANA HATLARIYLA YE'CÛC ve ME'CÛC

Ye'cûc-Me'cûc, Zülkarneyn döneminde ortaya çıkan ve kıyametin kopmasına yakın dönemde zuhur ederek yeryüzünde bozgunculuk yapacak olan topluluktur. (Çelebi, 2013, 43: 374) Tevrat'ta Gog ve Magog'dur. Kitâb-ı Mukaddes'de ve İslâmî kıyamet telakkisinde ehemmiyetli iki halktır. (Wensinck, 1986, 13: 369) Tekvîn'de (X, 2, 21) Yâfes ile ilgili görülen bilgiler arasında, Yâfes'in Gomer, Mecuc, Maday, Yavan, Tubal, Meşek ve Tirasu adlarıyla yedi oğlu ile Senna adında büyük bir kardeşinin bulunduğu görülür. Bu adlara Arapçalaşmış şekiller

* Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ORCID ID: 0000 0003 1720 4598

altında İslâmî eserlerde de rastlanır. Tevrat'ta mevcut rivayetlerle Türk soyunun Nûh'un bu oğlundan geldiği ileri sürülür. Bu iddialar Arapça eserlere de geçmiştir. (Furat, 1986, 13: 333) Hezekiel 38/2-3:"Âdemoğlu! Magog diyarından olan, Roşun, Meşekin ve Tubalın beyi Gog'a yönel ve ona karşı peygamberlik et ve de: Yehova şöyle diyor: Roşun, Meşekin ve Tubalın beyi Gog, işte, ben sana karşıyım." İlk defa burada Gog ve Magog tabirlerine rastlıyoruz. Metnin ifadesinden anlaşıldığına göre Magog bir memleket adı, Gog ise, o memleketin reisi olmaktadır. (Cerrahoğlu, 1972: 97)

Tevrat ve İncillerde Ye'cûc-Me'cûc hakkındaki fikirler, yukarıda zikrettiklerimizden ibarettir. Kitâb-ı Mukaddes'in Lâtin harfli Türkçe tercümesinde, bir defa Tekvin'de Yâfes'in oğlu Ye'cûc ile Yuhanna'nın vahyinde Ye'cûc-Me'cûc lafızları geçmekte, diğerlerinde ekseriyetle Gog-Magog şeklinde zikredilmektedir. Zikredilen şu ibarelerden genel olarak anlaşılan mana Yahudilerin, Allah'a isyanları karşısında, onların çok kuvvetli bir kavim ve reisleriyle çarpışmak mecburiyetinde kalacakları ve Allah'ın yardımıyla bu mütecaviz ve müfsid kavmin mahvolacağı ve onların mekânları olarak ta uzak şimal gösterilmektedir. Bu kavmin ismi, yeri ve zamanı hakkında kat'i bir bilgi yoktur. (Cerrahoğlu, 1972: 100-101)

Asurlular Kimmerler'i "Gimirrai", İskitleri "İskuza/Asquzai" olarak adlandırmıştır. Urartularsa Kimmer ve İskitleri İşqigulu adıyla tanımlamaktadırlar. Grek kaynaklarında Skyt, Persçe gibi doğu dillerinde ise Sak ya da başka örneklerde olduğu gibi Saka, Caha gibi adlarla tanınırlar. Bu bilgiler daha sonra kutsal kitaplara yansımıştır: Anadolu'ya kuzeyden gelen diğer toplumlarla birlikte adları geçmektedir ve bunlar Nuh peygamberin oğlu Yâfes'ten türemişlerdir. (Tarhan, 2002, 1: 914)

Moğol kelimesi (ve halkı da) Ye'cûc Me'cûc ile ilişkilendirilir. (Heiduk, 2002, 8: 551) Tartars ismi Yunanca bir sözcük olan ve cehennem" kelimesinin karşılığı olan tartarus kelimesinden gelmektedir. Günlük hayatta inanılan mitolojiye göre Tatar cehennemden yollanmış bir vekildir, deccâla alamettir, bir tür şeytandır. Gizemli Doğu'da, Ye'cûc-Me'cûc'ün topraklarında taşkınlık çıkarmış İsmâil'in oğludur. İşte bundan dolayıdır ki Tanrı, işlenmiş olan günahların bir cezası olarak onu Hıristiyanların üzerine musallat etmiştir. Bununla birlikte Tatar ismi alçaklığın bir türevi olan düzenbazlık ve sahtekârlık ile aynı anlamda kullanılmaktadır. (Watson, 2002, 8: 567)

Bir başka kanaate göre, Ye'cûc ve Me'cûc (veya) Gog ve Magog Orta Asya'daki barbar millet dalgalarına verilen isimdir. Büyük İskender, onların akınlarını, Müslüman inancına göre, duvardan bir set çekerek durdurmuştur. Ahd-i Atîk'te bu isimlerle İskitler benimsenmektedir. (Cerrahoğlu, 1972: 103)

Ye'cûc-Me'cûc, Kur'ân'da ve sahih hadislerde zikredilir. Kehf sûresinde Ye'cûc-Me'cûc'den zaman ve mekân belirtilmeden geçmişte yaşamış bir topluluk şeklinde söz edilmekte, onların etrafa zarar verdikleri ve Zülkarneyn'in yaptırdığı büyük set sayesinde engellendikleri bildirilmektedir. (Kur'ân, Kehf, 18/93-97) Enbiyâ sûresinde ise Ye'cûc-Me'cûc'den gelecekte ortaya çıkacak bir topluluk olarak söz edilmekte, burada da yer ve zamana değinilmeden gerçek vaad yaklaştığında Ye'cûc-Me'cûc'ün önünün açılacağı kaydedilmektedir. (Kur'ân, Enbiyâ, 21/96-97)

Hadislerde Eşrâfü's-sâ'a, Fiten ve Melâhim, Kıyâmet, Enbiyâ gibi bölümler altında nakledilen rivayetlerde konuyla ilgili daha geniş bilgiler mevcuttur. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber/ sav bir gün uykudan uyandıktan sonra, "vukûu yaklaşan felâketten dolayı vay Araplar'ın haline!" demiş ve Ye'cûc-Me'cûc'ün seddinde küçük bir deliğin açılacağını haber vermiştir. Yine kıyamet vakti gelince Ye'cûc-Me'cûc'ün seddi yıktıktan sonra tepelerden akın edip yeryüzüne dağılacakları, gittikleri her yeri yakıp yıkacakları, insanların korkularından kalelerine ve barınaklarına sığınacakları, yeryüzündeki bütün suları içip Taberiye gölünü kurutacakları, herkesi yok ettiklerini zannettikleri bir sırada Allah Teâlâ'nın, boyunlarına isabet edecek bir deve kurtçuğu göndererek onları helâk edeceği, sonunda insanların şehirlerden ve kalelerden çıkıp hayvanlarını serbest bırakacakları rivayet edilmiştir. Zayıf kabul edilen bazı rivayetlerde ise mi'rac esnasında Hz. Muhammed'in/ sav Hz. Îsâ'dan/ as bu konuda bazı haberler duyduğu, Hz. Îsâ'nın/ as Allah'a dua etmesi neticesinde Ye'cûc-Me'cûc'ün helâk edileceği, cesetlerinin yağmur sularıyla denizlere sürükleneceği bilgisine de yer verilir. (Çelebi, 2013, 43: 374)

II. ZÛLKARNEYN

O halde Zülkarneyn kimdir? Genellikle Ashâb-ı Kehf, Hz. Mûsâ/ as ve Hızır, Zü'l-Karneyn ve diğer peygamberlerin kıssalarını ihtiva eden Kehf ve Enbiyâ sûreleri, Hazreti Muhammed'in nübüvvetini inkâra kalkışanları red mahiyetindedir. Hazreti Peygamber Mekke'de nübüvvetini ilan ettiği zaman, umumiyetle Araplar ona inanmamışlar, kendisinden mucizeler istemişlerdi. Fakat kendilerine verilen akıl mucizeleri kabul etmemişler, onların bir sihirden ibaret olduğunu söylemişlerdi. Bu İslam düşmanları, etraflarında bulunan Yahudi ve Hıristiyanlardan bazı çapraşık sualler öğrenmişler ve onları Hz. Muhammed'e/ sav sormuşlardı. Ümmî olan ve geçmiş dini kitaplara muttali olmayan Hz. Muhammed/ sav, bu suallere cevap veremeyecek, onlar da nübüvvetini inkâra fırsat bulacaklardı. Onların soracakları sualler, bu iki sûrede bulunan tarihî

hadiselerdi. Allah Teâlâ Peygamberine bu olayları açıklamış, ayetlerini okumuş, onları hayretler içerisinde bırakmış ve nihayet imtihanlardan yüz akı ile çıkmıştı. (Cerrahoğlu, 1972: 106-107)

Kur'ân'ın anlatımıyla Zülkarneyn, görevinin sorumluluğunu taşıyan insanlar için güzel bir örnektir. Ye'cûc-Me'cûc ismi de bu kıssanın içinde geçer ve içeriğinin temel unsurlarından birisini oluşturur. Söz konusu bu iki topluluk hakkında Kur'ân'ın yaptığı değerlendirmeler oldukça dikkat çekicidir. Toplumların davranışlarını sorgulamasının bir gereklilik olduğu önemle vurgulanır. Zülkarneyn'i öne çıkartan özellik, bu iki topluluğun bozgunculuk yapmasına imkân vermemesidir. Bu anlatımda Zülkarneyn, övülen niteliklerin sahibi örnek bir şahsiyet, Ye'cûc-Me'cûc ise, kötülüğü temsil eden ve bunun için de yerilen iki toplumdur. (Pazarbaşı, 2006: 25-26)

Zülkarneyn'in nerede ve ne zaman yaşadığı Kur'ân'da açıkça belirtilmemiştir. Müfessirler, Zülkarneyn'in kimliği, zamanı ve olayların geçtiği mekânla ilgili olarak birbirini tutmayan rivayetleri eserlerine taşımışlar, kendileri de çoğu zaman tercih yapmakta zorlanmışlardır. Müfessirler bu konuda genelde kendilerinden önceki rivayetleri aynen aktarmışlar bazen de etnik, tarihî veya kültürel kimliklerini öne çıkartarak, Zülkarneyn'i millileştirmişlerdir. Bunun da çoğunlukla toplumların çeşitli alanlarda ün yapmış kişileri kendilerinden gösterme eğiliminde olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Böyle bir anlayışın sonucunda, her müfessirin favori olarak gösterdiği Zülkarneyn birbirinden farklı olmuştur. Bir başka deyişle, tefsirlerde Zülkarneyn'in kimliği ile ilgili olarak verilen çelişkili bilgiler, adeta aralarındaki bitiş noktası belli olmayan bir yarışın içinde yorgun düşmüştür. Kur'ân, bu kişinin yalnızca lâkabını söylemiş, ismini ve kimliğini açıkça belirtmemiştir. Ayrıca müfessirlerin adlarını tahminen verdiği şahısların, Kur'ân'ın niteliklerini açıkça belirttiği Zülkarneyn tanımına pek uymadığı da anlaşılmaktadır. Çünkü müfessirler arasında Zülkarneyn'in Büyük İskender olduğunu söyleyenlerden tutun da İran Med İmparatoru Dârâ ve Kurûs, Yunan, Himyer krallarından biri, hatta onun bir melek olduğunu bile söyleyenler olmuştur. Durum böyle olunca da onun hayat hikâyesine pek çok uydurma haber de karıştırılmıştır. Kur'ân Zülkarneyn'i, Allah'ı seven ve Allah'ın da kendisini sevdiği salih bir kul olarak tanıtmaktadır. Tarihçilerin ve müfessirlerin Zülkarneyn olarak tahmin ettikleri şahıslarda ise, bu özellikleri tam olarak görememekteyiz. Çünkü onların adlarını verdikleri bu tarihî şahsiyetlerin çoğunun putperest oldukları, çok-tanrılı kültürelere bağlı oldukları bilinmektedir. Kur'ân ise Zülkarneyn'in Allah'a olan imanına ve ona gönülden bağlı oluşuna özel bir vurgu yapmaktadır. (Pazarbaşı, 2006: 26)

Müslüman tarihçiler ve müfessirlerin birçoğu Ye'cûc-Me'cûc'ün Türkler olduğunu söylemişlerdir. Bu yorumlar, dayanaksız ve spekülasyondan öteye gidemeyen çelişkiler yumağı olup asla gerçekleri yansıtmamaktadır. Gerek geçmişte Zülkarneyn'in bozgunculukları yüzünden

Ye'cûc-Me'cûc'ü hapsetmesini, gerekse bir kıyamet alâmeti olarak ahir zamanda ortaya çıkıp dünyayı fesada vereceklerini haber veren ayetlerden, onların her dönemde dünyayı ifsat eden topluluklar olabileceği ve bunların da her milletten çıkabileceği anlaşılmaktadır. (Pazarbaşı, 2006: 27) Bu sebeple Zül-Karneyn'in, İran, Yunan veya Himyer hükümdarları olduğu söylenmiş ve onun hayat hikâyesine pek çok uydurma haberler karışmıştır. (Cerrahoğlu, 1972: 108) Dolayısıyla Zül-Karneyn'in kim olduğu, gezdiği yerler, kara balçık, bulduğu kavimler, set, Ye'cûc-Me'cûc hepsi de müphemattan olan hususlardır. Bunların kim oldukları ve mahiyetleri mühim değil, mühim olan onlardan alınacak ibarettir. (Cerrahoğlu, 1972: 108) Ye'cûc ve Me'cûc'ün cinsiyetleri, zamanları ve mekânları tayin edilmediğine göre, bunlar yeryüzünde her yerde ve her millette olabilir. (Cerrahoğlu, 1972: 120)

III. YE'ÇÛC-ME'ÇÛC VE TÜRKLER

Ye'cûc-Me'cûc konusunun Türkler ile ilintilenmesinin geçmişi eskiye dayanmaktadır. Nedense, bugün olduğu gibi, geçmişte de bazı milletlerin veya kişilerin, çeşitli sebeplerle Türklere karşı düşmanlıkları devam etmiştir. (Cerrahoğlu, 1972: 97) Urfa Piskoposu Efraim: "Onlar Ye'cûc Me'cûc süvarileridir. Atlarıyla fırtına gibi uçarlar. Onlara hiç kimse karşı koyamaz" demektedir." (Kafalı, 2002, 6: 282)

Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'de Ye'cûc ve Me'cûc varsa da onların hiçbirinde Türk lafzı yoktur. Bu lafzın Türklere delalet ettiğini söyleyen, Kitâb-ı Mukaddes müfessirleri ve gayrimüslim yazarlar olmuşlardır. (Cerrahoğlu, 1972: 106) Batı literatüründe Türkler, kıyamet gününden önce dünyayı fethedecek barbarlar olarak tasvir edilmekteydi ve Gog-Magog (Kur'ân'daki Ye'cûc-Me'cûc) olarak tanımlanmaktaydılar. Benzer şekilde erken dönem Arap tarihçileri Türklerle Ye'cûc-Me'cûc'ü özdeşleştirmeyi akla uygun hale getirmeye çalışmışlardır. (Asadov, 2002, 4: 546-547)

Miladi 6. ve 10. yüzyıllar arasında telif edilen kimi Arapça kaynakların Türkleri olumsuz tanımlamalarının en önemli sebepleri arasında, Türklerin o dönemde henüz Müslüman olmamaları bulunmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda telif edilen Arapça kaynaklarda, Müslüman olduktan sonra Türklerin İslâm'a hizmetlerini öven sayısız ifadeler bu tespiti doğrulamaktadır. Ayrıca, özellikle Emeviler döneminde Türk bölgelerini fetih için yapılan kanlı savaşlar da Arapların Türkleri kötü tanımlarına yol açmıştır. (Civelek, 2002, 5: 1797)

Arap coğrafyacıları, Türklerle kısmen Yecûc-Me'cûc olayı vesilesiyle ilgilenmişlerdir. Çünkü bir kısım Ön Asya kaynakları gibi, Arap kaynakları da Zülkarneyn tarafından bir seddin ötesine atılan çapulcu Ye'cûc-Me'cûc'leri Türk sayarlar. Oysa doğrudan Zülkarneyn'in bir Türk,

hatta Oğuz Han olduğunu ileri süren Türk bilginleri de vardır. 6. yüzyıldan itibaren doğrudan Türk adıyla öne çıkan bu kavim, 8.-9. yüzyıldan sonra Müslüman olmaya başlayarak, İslam için bir ümit olmuştu. Böylece Arapların Türklere bakışı yumuşamış, hatta bir kısım Araplar Türklerin Hz. İbrahim'in/ as Kantûra adlı cariyesinin neslinden geldiğine inanmışlardı. Bir kayda göre Hz. İbrahim/ as Türk hakanının kızı Kantûra ile evlenmişti. Bu sebeple olsa gerek bazı Arap kaynaklarında Türklere Benû Kantura denilmektedir. (Baykara, 2002, 1: 408-409)

Zülkarneyn'in karşılaştığı ve Kur'ân'ın adını vermediği, 'neredeyse hiçbir sözü anlamayan topluluk' diye nitelendirdiği bu insanlar kimlerdir? Müfessirlerin büyük bölümü tefsirlerinde, bu topluluğun Türk olduğu yolundaki rivayetlere yer vermişlerdir. Onlardan bir bölümü de Zülkarneyn'in Ye'cûc-Me'cûc'e karşı yapılacak set için 'bana gücünüzle yardım edin' dediği topluluğun Türkler olduğunu söylemiştir. Müfessirlerin bu ayetler çerçevesinde aktardıklarını veya kendi düşüncelerini dikkatle okuyacak olursak ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır:

- Türkler, hem Ye'cûc-Me'cûc'e karşı Zülkarneyn'den yardım isteyen, ayrıca Zülkarneyn'in de seddin yapımında kendilerinden yardım istediği bir topluluk olmaktadır.

- Hem de bozguncu Ye'cûc-Me'cûc olmaktadır. (Pazarbaşı, 2006: 27)

Hz. Peygamber'e/ sav ait olduğu ifade edilen ve Türklerin Yâfes'in neslinden geldiği, Ye'cûc-Me'cûc akrabalığı ile fiziki özellikleri aktarılan hadislerinden başka, Arap-Türk ilişkilerini etkileyen birtakım hadisler de bulunmaktadır. Bu hadislerin bir kısmı Türklerle iyi geçinmeyi onlardan gelecek kötülüklerden kaçınmayı tavsiye ederken, bir kısmında Türkleri Kantûrâ oğulları olarak göstermekte ve onların bir gün Arapların yerlerini ve Irak'ı işgal edeceği bildirilmektedir. Bir başka grup hadislerde ise Araplarla Türklerin yapacakları savaşlar ve Türklerin Irak ve el-Cezîre'yi ele geçirecekleri aktarılır. Türklerle savaşmayı kıyametin kopma işaretleri sayan, Türklerle savaşmadan kıyametin kopmayacağını bildiren hadisler ile Türklerin yönetimi Abbasîlerden alacağını işaret eden hadisler de bulunmaktadır. (Civelek, 2002, 5: 1790)

Bu şekilde Hz. Peygamber'den/ sav Ye'cûc ve Me'cûc hakkında daha birkaç haber aynı minval üzere gelmektedir. Onlarda da ayetlerde olduğu gibi, bu kavim hakkında fazla bir bilgi yoktur. Onların isimleri, mevkileri hakkında malumat olmadığı gibi, onların sadece müfsid olduklarından bahsedilmekte ve ifsadlarını ne şekilde icra edeceklerine dâir bilgi verilmektedir. İslâm dışı haberler, İslâmî eserlere girmek suretiyle, onları çok acâib bir şekilde tanımlamış, hatta onları, yerlerini ve isimlerini verecek kadar bir gafletin içerisine sürüklemiştir. (Cerrahoğlu, 1972: 111)

Bunun sonucunda bir kısmı hadis olarak aktarılan ve Türkleri kötüleyen pek çok ifade kaynaklarda yer almıştır. Kimi güvenilir hadis mecmualarında yer alan bu hadisler, hadis ilmi açısından doğrulukları şüpheli olsa da o dönem Arap toplumunun bakış açısını yansıttığı için

önem taşımaktadır. Bu hadislerde, Türklerin kıyametin kopmasından önce geleceği bildirilen Ye'cûc-Me'ûc toplumuyla aynı soydan geldikleri, atalarının Hz. Nûh'un/ as oğlu Yâfes olduğu, bunlarla savaşmadan kıyametin kopmayacağı belirtilmektedir. (Civelek, 2002, 5: 1797)

Araplar, Türk'e Arap alfabesindeki yazılışı sebebiyle daha değişik bir anlam da yüklemiştir. Terk ile Türk aynı sessiz harflerle t. r. k yazılıyordu. Câhiz başta olmak üzere birçok Arap kaynağı ve bu arada coğrafyacılar, Türk'e, "terk"e bağlı bir anlam vermişlerdir. Bir kısım insanlar Ye'cûc-Me'cûc seddinin ötesinde terk edilmiş bir kavim olduklarından dolayı, o insanlara terk yani terk edilmiş olan anlamında Türk denmiştir. Gerdizî'ye (ö. 1048) göre Türk diyarı insandan hali, yani terk edilmiş olduğundan bu ad verilmiştir: "Mamurluktan uzak olduğu için Türkistan ülkesine Türk adı verildi." (Baykara, 2002, 1: 376-377)

Orta Asya'ya dair bu kadar olumsuz düşüncelerin geliştirilmesi, (bu bölgenin) Hıristiyanlık için potansiyel baş belası bir yer olduğu anlaşıldıktan sonra daha da artmıştır. Görülmüştür ki bu diyar İslam'ın, Budizm'in ve Şamanizm'in etkisi altındadır. Daha önceleri Orta Asya ile özdeşleştirilen Ye'cûc-Me'cûc inancından sonra bölge İslam'la olan bağlantısından dolayı Doğu despotluğunun önemli bir merkezi olarak görülmüştür. Böylece daha önceki deccâl, şeytan tiplerini Batıların zihninde Müslüman yöneticiler ile özdeşleştirilmiştir. Orta Asya'ya daha az eleştirel yaklaşanlar da olmamış değildir, ama bunlar sayıca azdır. Bununla birlikte göçebe yaşamı benimsemiş olan Orta Asya insanları her zaman medenî olmamakla, toplumsal gelişmeleri birinci ya da ikinci aşamada kalmış toplumlar olmakla suçlanmışlardır. (Watson, 2002, 8: 576)

Sonuç olarak, Kur'ân'da ve hadislerde geçen Ye'cûc-Me'cûc'ün cinsiyetleri, mekânları ve zamanları tayin edilmemekte, sadece bir vasıf olarak yer yüzünü ifsad edenler manasına alınmaktadır. Bazı İslâm müelliflerinin eserlerinde, Türklere tahsis edilme gibi bir durum, sadece onların şahsî taassub, rivayet meftuniyetlerini ve tercihlerini göstermektedir. Yoksa bunlar asla ilmi bir hakikat değildir. Her devrin Ye'cûc-Me'cûc'ü mevcuttur. (Cerrahoğlu, 1972: 125)

IV. İSLAM COĞRAFYACILARINDA YE'CÛC-ME'CÛC BAHSİ

İslam coğrafyacıları gerek Ye'cûc-Me'cûc bahsine ve gerekse bununla bağlantılı İskender seddi ve Zülkarneyn bahislerine yer vermektedir. Bu bölümde kaynaklarda yer alan bilgilere yer verilecektir.

I. Ya'kûbî

Yaklaşık H. 292/ M. 905'ten sonra vefat eden Ya'kûbî'nin coğrafya eseri olan *Kitâbü'l-Buldân*'da (Ya'kûbî, 2002); (Ya'kûbî, 2019) Ye'cûc-Me'cûc hakkında bilgi yoktur. Ancak tarih kitabı olan *Târihü'l-Ya'kûbî*'de (Ya'kûbî, t.y.) Ye'cûc-Me'cûc ile Zülkarneyn hakkında bilgiler vardır.

Ye'cûc ve Me'cûc hakkında, Nûh başlığı altında şu bilgileri verir:

- "Yâfes doğu ile batı arasına indi. Cûmer, Tûbel, Mâş, Mâşec ve Me'cûc (isimlerinde) çocukları oldu. Cûmer soyundan Sakâlibe, Tûbel soyundan Burcân, Mâş soyundan Türk ve Hazar, Mâşec soyundan Eşbân doğdu. Me'cûc Ye'cûc ve Me'cûc doğdu. Sakâlibe ve Burcân'ın yurtları Rumlar bulunmadan önce Rum topraklarıydı. Onlar Yâfes'in çocuklarıdır." (Ya'kûbî, t.y. 1: 15-16)

Hind Hükümdarları başlığı altında Ye'cûc ve Me'cûc bölgesine dâir şu bilgileri verir:

- "Beşinci iklim, Rum'dur. Sınırı, Mısır toprakları tarafındaki körfezden, Mağrib tarafındaki denize, Türk toprakları tarafında Ye'cûc ve Me'cûc'e ve Irak toprakları tarafındaki Nasîbîn'e kadardır. Altıncı iklim, Ye'cûc ve Me'cûc'dür. Sınırı Mağrib toprakları tarafındaki Türk (topraklarından), Hazar tarafındaki deniz ile Kuzey denizleri arasındaki çorak topraklara, doğu tarafındaki Nasîbîn topraklarına ve Horasan tarafındaki Belh nehrine kadardır. Yedinci iklim, Çin'dir. Sınır Mağrib tarafındaki Ye'cûc ve Me'cûc'den, doğu tarafındaki deniz, Hind tarafındaki Kaşmîr toprakları, Horasan tarafındaki Belh nehrine kadardır. Söylediklerine göre, bu iklimlerin her biri 100 fersaha¹ 100 fersahlık (bir alanı kaplar.) (Ya'kûbî, t.y. 1: 37)

Yunan ve Roma Hükümdarları başlığı altında Zülkarneyn'e dâir şu bilgiler yer alır:

- "Yunanlıların hükümdarlarının ilki Yûnân b. Yâfes b. Nûh soyundandır. Batlamyus'un *Kânûn*'da adlandırdığı hükümdarların ilki Fîlifûs'tur. Zalim ve kibirliydi. Hükümdarlığı yedi yıl sürdü. Daha sonra oğlu İskender hükümdar oldu. Kendisine *Zülkarneyn* denir. Annesi Alûmfîdâ'dır. Hocası hakîm Aristoteles'tir. İskender'in kudreti yüceldi, hükümdarlığı genişledi ve saltanatı güçlendi. Hikmet, akıl ve marifet kendisine yardımcı oldu. Yiğitlik, cesaret ve yüksek himmet sahibiydi. İklimlerin ve uzak ülkelerin hükümdarlarına, "kendisine itaate çağırın" mektuplar yazdı. Kendisinden önceki Yunan hükümdarları, bu ülkelerin görkemli olmasından dolayı Fars ve Bâbil toprakları hükümdarlarına haraç verirdi. Böylelikle (Fars ve Bâbil'in) kudreti büyüdü ve etrafındaki ülkeler küçüldü. Fars hükümdarına kendisine itaat etmesini

¹ Fersah, eskiden kullanılan bir yol mesafesi ölçüsüdür. Kâmûs-ı Osmânî'de 3 mil uzunluğunda mesafeye 1 fersah denildiği kayıtlıdır. Dolayısıyla 3 mil 5, 985 km. etmekteydi. (Halaçoğlu, 1995, 12: 412)

istemmesini bildirince, bu durum (Fars hükümdarının) zoruna gitti. Bunun üzerine İskender Bâbil topraklarına kadar yürüdü. O dönemde Farsların Dârâ b. Dârâ idi. Kendisiyle savaştı ve onu öldürdü. Hükümdarın hazinelerini ele geçirdi ve kızıyla evlendi. Daha sonra Fars topraklarına vardı ve burada merzubânları² ve liderleri öldürdü ve ülkeyi ele geçirdi. Daha sonra Hind topraklarına vardı ve karşısına Hind hükümdarı Fûr çıktı. Öldürünceye kadar kendisiyle savaştı. İskender Hind halkından *Kîhen* denilen birini Hind'e hükümdar olarak bıraktı ve (Hind'den) ayrıldı. Doğuya ve batıya vararak bütün yeryüzünü dolaştıktan sonra Bâbil topraklarına geri döndü. el-Cezîre yönünde bulunan Irak'ın aşağı kesimlerine gelince, hastalandı. Hastalığı şiddetlendi. Kendisinden ümidi kesip, ölümün geldiğini anlayınca, annesine onu teselli edecek bir mektup yazdı ve (mektubun) sonunda şöyle dedi: "Yemek pişir! Sonra gücünün yettiği kadar memleketin kadınlarını topla! Başına bir musibet gelenler yemekten yemesin." Bunun üzerine (annesi) yemek pişirdi, insanları topladı ve başına bir musibet gelenlerin yemekten yememesini emretti. Hiç kimse yemek yiyemedi. Böylelikle ne demek istediğini anladı. İskender mektubu yazdığı yerde öldü. Arkadaşları toplandılar, kefenleyip mumyaladılar ve altından bir tabuta koydular. Daha sonra büyük filozoflardan biri başında durarak şunları söyledi: "Bugün büyük bir gündür. Hükümdarlık ondan gitti. Gidenden daha şerli biri geldi. Gelenden daha hayırlı biri gitti. Eğer (içinizden birisi) bir hükümdara ağlayacaksa, bu hükümdar için ağlasın. Bir olaydan dolayı hayrete düşecekse, bu olaydan dolayı hayrete düşsün!" (Ya'kûbî, t.y. 1: 143-144)

2. İbn Hurdazbih

H. 300/ M. 912 yılına doğru vefat ettiği kaynaklarda belirtilen İbn Hurdazbih'in *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik* (İbn Hurdazbih, 1988; İbn Hurdazbih, 2019) adlı eserinde *Ye'cûc-Me'cûc Seddinin Özellikleri* adı altında müstakil bir başlık vardır. İbn Hurdazbih bu başlıkta şu bilgileri verir:

- "Sellâm et-Tercümân'ın bana anlattığına göre, (halife) Vâsık-Billâh, rüyasında Zülkarneyn'in (bölge) fethedildiği zaman Ye'cûc-Me'cûc arasında inşa ettiği seddin bir benzerini gördü ve oraya giderek geçmişi hakkında bilgi verecek bir adam istedi. Eşnâs kendisine: "Burada Sellâm et-Tercümân'dan başka bu işi yapabilecek birisi yok." dedi. Zira (Sellâm) üç dilde konuşabiliyordu. (Sellâm et-Tercümân) şunları söyledi: (Halife) Vâsık beni çağırdı: "*Ben bu sedde varmanı, görmeni ve (geçmişi hakkında) bilgi getirmeni istiyorum.*" dedi. Bana güçlü gençlerden 50 adam verdi. 50.000 dinarı bana ulaştırdı; ayrıca (kendi) harcamam/ diyet için de bana 10.000 dirhem verdi. (Ayrıca) adamlar için keçe başlıklar ve gecelemeleri için deri (örtüler)

² Merzubân, İran'da Sâsânîler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen unvandır. (Yazıcı, 2004, 29: 255)

hazırlanmasını, kendilerine (kullanmaları) için kürk yüksükler ve ahşap üzengiler verilmesini emretti. Bana su ve erzak taşımak için 200 katır verdi. (Halife) Vâsık-Billah'ın Tiflîs'teki İrmîniye hükümdarı İshak b. İsmâil'e yazdığı, topraklarından geçmemize izin vermesini isteyen (mektupla birlikte) Sâmerâ'dan yola çıktık. İshak, Serîr hükümdarı, Lân hükümdarına mektup yazdı. Lân hükümdarı filan şâha, filan şâh da Hazar hükümdarı Tarhan'a mektup yazdı. Hazar hükümdarının yanında bir gün ve bir gece kaldık; (bu esnada, bu yolu bilen) beş rehberle tanıştık. (Hükümdarın yanından ayrılarak) 26 gün yürüdük ve kötü kokulu bir araziye vardık. Buraya girmeden önce erzak ikmali yaptık ve kötü kokudan dolayı sirke temin ettik. Burada 20 gün yürüdük. Daha sonra harâb şehirlerine vardık. Burada 20 gün yürüdük. (Rehberlere) bu (harâb) şehirlerin durumunu sorduk. Bize bildirdiklerine göre, bunlar Ye'cûc-Me'cûc'ün gece gelip harabettiği şehirlerdi. Daha sonra bir dağın yakınında bulunan ve seddin bir bölümünü oluşturan kalelere vardık. Bu kalelerde Arapça ve Farsça konuşan, *Kur'ân* okuyan bir topluluk ve (bunların) *Kur'ân* kursları ve mescidleri vardı. Bize "*nereden geldiğimizi*" sordular. Biz de onlara "*Emîrû'l-Mü'minîn elçisi olduğumuzu*" bildirdik. (Bu cevaba) şaşırarak "*Emîrû'l-Mü'minîn mi?*" (şeklinde) karşılık verdiler. Biz de "*Evet, (Emîrû'l-Mü'minîn)*" dedik. Bize, (Emîrû'l-Mü'minîn) "*genç mi, yoksa yaşlı mı?*" diye sordular. Biz de "*genç olduğumu*" söyledik. Buna da şaşırdılar. Bize, "*nerede oturuyor?*" diye sordular. Biz de "*Irak'ta, Sâmerâ denilen şehirde (oturuyor)*" şeklinde cevap verdik. Bize "*bugüne kadar hiç duymamıştık*" dediler. Buradaki kalelerden, bir kaleden diğer kaleye olan mesafe, biraz az ya da çok, 1 veya 2 fersahtı. Daha sonra *Eyke* denilen ve 10 fersahlık bir alana yayılmış olan bir şehre vardık. (Şehrin) demirden bir kapısı vardı ve (bu kapı) üst tarafından açılıyordu. Burada tarlalar ve şehrin içerisinde değirmenler vardı. Burası Zülkarneyn'in askerleriyle birlikte yerleşik olduğu şehirdi. (Ye'cûc-Me'cûc) seddi ile arası 3 günlük mesafedir. Set ile arasında kaleler ve köyler vardır ve üçüncü gün sedde varırsın. (Seddin bulunduğu yer) yuvarlak bir dağdır ve anlattıklarına göre, Ye'cûc-Me'cûc bu dağdadır. (Yine) anlattıklarına (Ye'cûc-Me'cûc) iki (farklı) sınıftır. Ye'cûc, Me'cûc'dan daha uzundur. Her birinin boyu, az ya da çok, 1 ile 1.5 arşın³ uzunluğundadır. Daha sonra üzerinde kale ve Zülkarneyn'in inşa ettiği seddin bulunduğu dağa vardık. Burası genişliği 200 arşın olan, iki dağ arasındaki bir geçittir. (Burası aynı zamanda, arkasından) çıkıp arazide yayıldıkları bir yoldur. (Seddin) temeli, en alttan itibaren 30 arşın olarak kazıldı; demirden ve bakırdan inşa edildi ve (böylelikle) zemin yer yüzeyine ulaştı. Daha sonra dağ tarafından geçidin 2 yakasına, her birinin (boyu) 25 arşın, kalınlığı 50 arşın, kapının dışından görünen tarafı 10 arşın olan iki sütun diktiler. (Bu sütunların)

³ Zirâ, dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. Genellikle kabul edilen uzunluğu 54.04 cm.'dir. (Mehmet Erkal, 1991, 3: 411)

tamamı bakırla karıştırılmış demirden tuğlalar ile inşa edilmiştir. (Tuğlalar) 1.5 arşına 1.5 arşın ebatında ve 4 parmak⁴ kalınlığındadır. Oluklar (ise) demirdendir ve 120 arşın uzunluğundaki (bu oluklar) uçları (iki sütunun) üzerine gelecek şekilde iki sütunun üzerine bindirilmiştir. (Bu oluklar) 5 ile 10 arşın (arasında) bir genişliktedir. Olukların üzerinde, dağa doğru, bakırla karıştırılmış demirden yapı yer alır. (Bu yapının) yüksekliği göz kararıdır. Olukların üzerindeki yapının uzunluğu 60 arşındır ve bunun da üzerinde demirden mazgallar yer alır. Her bir mazgalda, biri diğerine bakacak şekilde iki çıkıntı bulunur. Mazgalın uzunluğu 5 arşın, eni ise 4 arşındır. (Seddin) üzerinde 37 mazgal yer alır. Demir kapının 2 tane asılı kanadı mevcuttur. Her bir kanadın genişliği 50 arşın, yüksekliği 75 arşın, kalınlığı 5 arşındır. Oluk üzerindeki bir çarkın içerisine yerleşiktir. Bu nedenle kapıdan ya da dağdan rüzgâr girmez. Sanki (Allah tarafından) yaratılmış bir yapı gibidir. Kapının üstünde uzunluğu 7 arşın, dâirevî dönüşü 1 kulaç⁵ olan bir kilit vardır. Kilidi iki adam kucaklayamaz. Kilidin yerden yüksekliği 25 arşındır. Kilidin 5 arşın kadar üzerinde, uzunluğu kilidin uzunluğundan daha fazla olan bir mandal yer alır. (Bu iki kilit ve mandaldan) her birinin ölçüğü/ kafiz 2 arşındır. Mandalın üzerinde asılı bir anahtar yer alır. Anahtarın uzunluğu bir buçuk arşındır. (Anahtarın) 12 dişi mevcuttur ve bunlar havan dişlisi gibidir. Anahtarın dönüşü 4 karıştır. Kapıya lehimlenmiş bir zincire bağlıdır. (Zincirin) uzunluğu 8 arşın, dâirevî (alanı) 4 karıştır. Zincirin (takılı olduğu) halka mancınık halkası gibidir. Kapının eşliğinin genişliği 10 arşın, açıklığı, sütunların altında kalanlar dışında 100 arşın, görünen kısmı 5 arşındır. Bunların hepsi kara arşını⁶ ile (ölçülmüştür.) Kapılarla birlikte 2 kale mevcuttur. Bu (kalelerin) her biri 200 arşına 200 arşındır. Bu iki kalenin kapısının kenarında iki ağaç, iki kale arasında ise pınar mevcuttur. Bu iki kaleden birinde, seddin inşasında kullanılan demir çömllekler ile demir kepeçler vardır. Bu iki kalenin her birinde, sabun çömlleğine benzeyen 4 çömllek mevcuttur. (Ayrıca) burada paslanıp birbirine yapışmış demirden tuğla kalıntıları bulunur. Bu kalelerin lideri her Pazartesi ve Perşembe günleri (ata) binerek (dolaşır.) Tıpkı halifelerin hilâfeti tevarüs etmeleri gibi, onlar da bu kapıyı tevarüs ederler. (Lider) beraberinde üç adam olduğu halde (ata) binmiş olarak gelir. Her bir adamın boynunda bir çekiç vardır. Kapıda ise bir merdiven bulunur. (Bu adamlardan birisi) sabahın erken saatlerinde, bu merdivenin en üstüne çıkarak, kilide vurur. (Bu esnada) eşek arısı kovanı(ndan çıkan sese

⁴ Isba', bir uzunluk ölçüsü birimidir. Bkz: Cengiz Kallek, "Parmak", *DİA*, C: 34, s. 172. Uzunluğu 3.125 cm'dir. (Mutçalı, 1995: 469)

⁵ Bâ' bir uzunluk ölçüsü birimidir. Metrik sisteme geçilmeden önce özellikle denizcilikte kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. (Cengiz Kallek, 2002, 26: 353)

⁶ Sevdâ' zirâ/ Zirâu's-sevdâ'/ kara arşın, Abbâsi Halifesi Hârûnürreşid tarafından ihdas edilmiştir; Nil nehrinin ölçümleri ile kumaş ve inşaat malzemesi ölçmekte kullanılmıştır. Bu ölçü, 24 parmak genişliğinde, yaklaşık 54.04 cm'dir. (Mehmet Erkal, 1991, 3: 411)

benzer) bir gürültü duyulur. Daha sonra (bu ses) söndürülür, (duyulmaz olur.) Öğle vakti geldiğinde, (kilide) bir kez daha vurur. (Vuran kişi) kapıya doğru eğilerek, kulaklarıyla (sesi dinler.) Bu eşek arısı kovanı(ndan çıkan sese benzeyen) ikinci gürültü, ilkinden daha güçlü bir biçimde gerçekleşir. Daha sonra (bu ses) söndürülür, (duyulmaz olur.) İkinci vakti geldiğinde, (kilide) bir kez daha vurur. Bu kez (ikinciye benzeyen) bir gürültü meydana gelir. Ardından, (vuran kişi) güneş batıncaya kadar oturur ve (kilide) kapının ardından duyulacak şekilde vurarak buradan ayrılır. Böylelikle (kendilerini) koruyan (birilerinin bulunduğu) bilirler. O (vuran kişi) de onların şunlar olduğunu bilir. (Bu şekilde) kapının (bulunduğu yerde) herhangi bir konuşma olmaz. Bu mevkinin hemen yakınında, 10 fersaha 10 fersah (genişliğinde) büyük bir kale yer alır. Kapladığı alan 100 fersaktır. Sellâm şunları söyledi: “Kalelerin halkından oradan hazır bulunanlara *“bu kapının bir kusuru oldu mu?”* diye sordum. (Bu soruya cevap olarak) *“enlemesine bir ip gibi olan bir yarık dışında (kapının kusuru yoktur.)”* dediler. Bunun üzerine *“(kapıya) bir şey olmasından korkmuyor musunuz?”* diye sordum. (Bu soruya cevap olarak) *“(kapının) kalınlığı İskender arşınıyla 5 arşındır. (Bu uzunluk) bir buçuk kara arşındır. İskender arşınında, bütün arşınlar birdir.”* dediler. (Sellâm) şöyle dedi: “Yaklaştım, bıçağı çıkardım ve yarığın bulunduğu yeri kazıdım. Oradan 0.5 dirhem kadar çıktı. (Bu çıkkanı) (Halife) Vâsık-Billâh’a göstermek amacıyla bir mendile sardım. Kapının sağ kanadının en tepesinde, ilk lisan ile demirden şöyle yazılıydı: *“Zülkarneyn: “Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir” dedi.”* (Kur’ân, Kehf, 18/ 98) Çoğu kesimi, bir katı sarı bakırdan, bir katı siyah demirden (olacak şekilde) yapılmış binâyâ baktı. Dağda, içerisinde kapıların dökümünün yapıldığı kazılmış bir yer, bakırın (demirle) karıştırıldığı çömleklerin bulunduğu bir (başka) yer ve bakırla kurşunun (karıştırılarak) kaynatıldığı bakıra benzer çömleklerin bulunduğu bir (başka) yer vardı. Her bir çömleğin üç kulpu mevcuttu. (Çömleklerin) içlerinde zincirler ve kancalar vardı. Bunlar vasıtasıyla bakır seddin üzerine uzatılıyordu. Orada bulunanlara *“Ye’cûc-Me’cûc’ü gördünüz mü?”* diye sorduk. Anlattıklarına göre, birkaç kez dağın üzerinde görmüşlerdi. (Bu esnada) kara bir rüzgâr esti ve onları (Ye’cûc-Me’cûc’ün) yanına fırlattı. Adamın boyu göz kararıyla 1.5 karıştı. Dağın eteği ya da sırt tarafı yoktu. (Ayrıca, bu dağın) üzerinde bitki, yeşillik, ağaç ve buna benzer bir şey de yoktu. Burası dümdüz bir dağdır ve düz bir beyazlık hakimdi. Ayrılırken, Horasan yöresine kadar rehberleri yanımızda götürdük. *el-Lüb* olarak isimlendirilen (birisi, bu bölgenin) hâkimiydi. Daha sonra bu mevkiden çıkıp, hâkimi *Tabânüveyn* olarak isimlendirilen mevkiye vardık. (Tabânüveyn) Sâhibü'l-Harac'dı.⁷ Onun yanında günlerce kaldık. (Ardından) bu mevkiden

⁷ Sâhibü'l-Harac, idarede mâlî işlerden sorumlu olan kişidir.

itibaren Semerkand'a varıncaya kadar yürüdük ve 8 ay(ın sonun)da (Semerkan'da varmış olduk.) (Ardından) Esbîşâb'a⁸ vardık. Belh nehrini geçtik. (Ardından) Şerûsene'ye,⁹ Buhârâ'ya ve Tirmiz'e vardık. (Ardından) Nîsâbur'a ulaştık. Yola beraber çıktığımız adamlardan 22 tanesi hastalık dolayısıyla (yolda) vefat etti. Bunlar elbiseleri ile birlikte defnedildiler. Hasta olanlardan bazılarını, (geçtiğimiz) köylerde bıraktık. (Yola beraber çıktığımız adamlardan) 14 tanesi dönüş yolunda vefat etti. (Bu şekilde) Nîsâbur'a vardığımızda 14 kişi (kalmıştı.) (Yolumuz üzerindeki) kalelerin sahipleri, bize yetecek miktarda erzakımızı temin ettiler. (Ardından) Abdullah b. Tâhir'in yanına vardık. (Abdullah b. Tâhir) bana 8.000 dirhem, yanımda bulunan her bir adam için 500 dirhem verdi. (Ayrıca) Rey'e kadar atlılar için 5, yayalar için (ise) 3 dirhem günlük ücret verdi. Yanımızda bulunan katırlardan sadece 23 tanesinin geçişine izin verdi. (Sonunda) Sâmerâ'ya vardık. (Halife) Vâsık(-Billâh'ın) huzuruna vardım ve kendisine (olan biten) hikâyeyi anlattım. Kapıdan kazıdığım demiri de kendisine verdim. (Vâsık) Allah'a hamdetti ve (bu sebeple) sadaka dağıtılmasını emretti. (Beraberimdeki) her bir adama ise bin dinar verdi. Seddin bulunduğu yere varışımız 16 ay, dönüşümüz ise 12 ay sürmüştü. İşte bu bilgileri bana Sellâm et-Tercümân anlattı. Daha sonra da (halife) Vâsık-Billâh için yazdığı metni de bana yazdırdı." (İbn Hurdazbih, 1988: 162-170; İbn Hurdazbih, 2019: 154-160)

İbn Hurdazbih'ten aktardığımız bu bilgiler ile ilgili olarak şu tarz bir değerlendirme yapılmıştır: "Daha sonra Halife Vâsık-Billâh tarafından Ye'cûc-Me'cûc seddi hakkında bilgi edinmek için görevlendirilen Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî ile Sellâm et-Tercümân, Hazar hakanının izni ve yardımlarıyla yaptıkları araştırmalarda Hazar ülkesinde böyle bir seddin bulunmadığını tespit etmişlerdir." (Yücel, 2002, 2: 786) Metinden de anlaşıldığı üzere '*seddin bulunmadığına dâir bir tespit*' söz konusu değildir.

⁸ Muhtemelen *İsbîcâb* olmalıdır. Zira, Mâverâünnehir'in hangi şehir ve bölgeleri kapsadığı konusunda bilgi veren Arap coğrafyacılarından İstahrî güneyde Ceyhun nehriyle sınırlanan bölgenin Buhara, Semerkant, Soğd toprakları, Üsrûsene (Uşrusana), Şâş (Taşkent), Fergana, Keş (Kiş), Nesef (Nahşeb), Sagāniyân (Çagāniyân), Huttal (Huttalân), Tirmiz, Guvâziyân, Ahsîkes, Hârizm, Fârâb, *İsbîcâb*, Talas, Îlak ve Hucend'i kapsadığını; İbn Havkal doğusunda Pamir, Reşt ve düz bir çizgi üzerinde Huttal'e sınır Hint topraklarının, batısında Taraz'dan itibaren batıya doğru Bârâb (Fârâb), Sütken, Semerkant'a tâbi Soğd, Buhara ve tâbi yerler, Hârizm ve Hârizm denizine (Aral gölü) kadar yay halindeki bir çizgi üzerinde Oğuzlar ve Karluklar ülkesinin kuzeyinde Fergana'nın doğu ucundan Taraz'a kadar uzanan düz bir çizgi üzerindeki Karluk topraklarının, güneyinde ise Bedahşan ve Hârizm denizine kadar düz bir çizgi üzerinde Ceyhun nehrinin yer aldığını ve Huttal'in de Mâverâünnehir'e dahil olduğunu kaydeder. (Özgüdenli, 2003, 28: 177)

⁹ Muhtemelen *Üsrûsene* olmalıdır. Üsrûsene, Ortaçağ'da Mâverâünnehir'de eyalet ve bu eyalet içinde yer alan tarihî bir şehirdir. (Usta, 2012, 42: 391)

3. İstahrî

Muhtemelen H. 340/ M. 952'den sonra vefat eden İstahrî'nin *Mesâlikü'l-Memâlik* (İstahrî, 1927; İstahrî, 2020) adlı eserinde Ye'cûc-Me'cûc ülkesinin sınırları verilmekte, ayrıca kısa bir bahisle İskender'den bahsedilmektedir:

- "Bağdat'tan, Dicle'nin doğusundan Medâin'e bir merhaledir. Söylenildiğine göre, Zülkarneyn ölünceye kadar burada yaşamıştır. Fakat tarihî gerçekler bunu yanlışlar. Zira kendisi hayatını geçirdiği Çin topraklarında zehirlenerek öldürülmüş ve tabutu annesinin bulunduğu İskenderiye'ye götürülmüştür. Söylenildiğine göre, Medâin'in her iki tarafı Dicle ile kuşatılmıştır. Farslar zamanında, iki yakayı birbirine birleştiren tuğladan inşâ edilmiş bir köprü vardı. Şimdi böyle bir eser yoktur." (İstahrî, 1927: 87; İstahrî, 2020: 94)

- "Ye'cûc-Me'cûc ülkesi ile onun arka taraflarını bu ülke ile Okyanus arasında değerlendirdim. Hind ülkesinin doğusunda Fars denizi, batısında ve güneyinde İslâm ülkeleri, kuzeyinde Çin ülkesi vardır. İşte buralar zikrettiğim ülkelerin sınırlarıdır." (İstahrî, 1927: 6; İstahrî, 2020: 5)

- "Magrib'in mesafelerini detaylıca anlattık. Genel olarak Mısır'dan, Magrib'in en uzağına kadar 180 merhale, Magrib'in en uzağından doğunun en uzağına kadar olan mesafe 400 merhaledir. Kuzeyin en ucundan, güneye doğru uzunluk şu şekildedir: Okyanus sahillerinden başlar ve Ye'cûc-Me'cûc topraklarında sona erer. Sakâlibe topraklarının arkasından Bulgâr ve Sakâlibe'ye, Rum ülkesinden geçerek Şam'a ulaşır. Buradan Mısır topraklarına ve Nûbe'ye varır. Kara yoluyla Sudan ve Zenc ülkelerinden geçerek Okyanusa ulaşır. İşte bu kuzeyden güneye doğru olan güzergâhtır. Bu güzergâhın mesafesi şu şekildedir: Ye'cûc'dan, Bulgâr ve Sakâlibe topraklarına yaklaşık 40 merhale, Sakâlibe topraklarından Rum ülkesine ve Şam'a yaklaşık 60 merhale, Şam topraklarından Mısır topraklarına 30 merhale, oradan Nûbe'nin uç kesimlerine kadar 80 merhaledir. Böylelikle karada bu güzergâh sona erer. Bu mesafenin toplamı 220 merhaledir. Bu güzergâhın tamamı bayındır bir haldedir. Kuzeyde Ye'cûc-Me'cûc ile Okyanus arası ve güneyde Sudan'ın uçları ile Okyanus arası harâb vaziyettedir ve yapılaşma yoktur. Bu iki yer ile ilgili olarak bildiğim bir yol güzergâhı yoktur. Soğğun şiddetinden kuzeyde yapılaşma ve hayat zordur. Sıcığın şiddetinden dolayı güneyde yapılaşma ve hayat zordur. Çin ile arası tümüyle bayındır. Dünya tümüyle yuvarlaktır. Okyanus dünyayı kaplar. Rum denizi ile Fars denizi sularını buradan alır. (İstahrî, 1927: 7; İstahrî, 2020: 6-7)"

- "Türk ülkeleri farklıdır. Uygur/ Toğuzğuz ülkelerinin sınırı Hazarlar, Kîmaklar/ Kîmâkiyye, Karluklar/ Hazleciyye ve Bulgâr toprakları ile İslâm ülkelerinin sınırı arasındadır.

Yani, Cürcân, Fârâb ve Esbîcâb arasındadır. Kîmak/ Kîmakiyye ülkesi kuzeyden Karlukların/ Hazleciyye arka tarafından başlayarak Oğuzlar/ Guzziyye, Kırgızlar/ Hırhîz ve Slavlar/ Sakâlibe arasındadır. Ye'cûc kuzeydedir. Kîmaklar/ Kîmakiyye ve Sakâlibe'nin arka tarafındadır. Onların ülkelerini ve yerlerini ancak Allah bilir. Kırgızların/ Hırhîz toprakları Uygurlar/ Toğuzğuz, Kîmaklar/ Kîmâkiyye toprakları, Okyanus ve Karluklar/ Hazleciyye arasındadır." (İstahrî, 1927: 9; İstahrî, 2020: 8-9)

4. İbn Havkal

H. 331-367/ M. 943-977 yılları arasında İslâm dünyasında seyahat eden İbn Havkal'in ölüm tarihi belli değildir. İslâm dünyasını anlattığı *Sûretü'l-Ard* (İbn Havkal, 1992) adlı eserinde Zülkarneyn ile ilgili geniş bir bahsi yoktur:

- "Bu topraklar üstünde geçmiş zamanlarda şanı yücelmiş, hükümdarlığı genişlemiş, vergileri çoğalmış Tübbâ' hükümdarları ve Zülkarneyn vardır. Hükümdarlıkları sabit kalmış, burasıyla beraber yeryüzünün çoğunluğunu idare eden İslâm hükümdarı gibi kimse yerinden atılmamış ve ayrılmamıştı. Herkes onlara dua etti. Kendilerine muhalif olanlardan onlara bol bol mallar ve paralar geldi." (İbn Havkal, 1992: 23)

İskender ile ilgili olarak *Dînever* bahsinde şu bilgi vardır:

- "Söylenildiğine göre, İskender Şehristan'ın surlarını yapmaya başladığında bu surların üzerine 365 adet burç yapmıştır. Her bir kısmına bir burç dikmiştir. Korku anında şehri korumak ve ehlinin sığınması, kötülerin şerrinden sakınılması için bu burçları yapmıştır." (İbn Havkal, 1992: 363)

Ye'cûc-Me'cûc ile ilgili olarak muhtelif bilgiler yer alır:

- "Bu derilerin çoğunluğu Ye'cûc-Me'cûc bölgesinden gelir. Oradan Bulgar diyarına çıkar. H. 358 senesine kadar böyle devam etti. Bu senede Ruslar, Bulgarların ve Hazarlarını ülkesini tahrip ettiler." (İbn Havkal, 1992: 392)

- "Onların bazı ticaret erbabı ipek kumaşlar ve deri çeşitleri satın almak için Ye'cûc-Me'cûc diyarına ticarete giderler. Sakalı olanlar gitmez; ya da çok az gider. Yüzü tüysüz olup, onlara benzeyenler oraya ticarete giderler. Çünkü Ye'cûc-Me'cûc kavminin sakalı ve bıyığı yoktur. Yüzleri cascavlaştır. Sakalı gür olan biri onların bölgesine girerse, hükümdarları bu sakallıyı yakalar. Bütün sakalını yoldurur ve kendilerine benzetir. Daha sonra ikramda bulunup, onu zengin kılarlar. Bu bölge Ceyhûn'un üst taraflarına düşen bir bölgedir." (İbn Havkal, 1992: 482)

- "Sonra adam kendi kendine "dünyanın uzunluğu 500 yıllık mesafedir" der. 200 yıllık mesafe denizler, 200 yıllık mesafe boş yerler, 90 yıllık mesafe Ye'cûc-Me'cûc diyarı, yedi yıllık mesafe zencilerin diyarıdır. Üç yıllık mesafe de diğer bütün insanlar içindir. Bunun hata olduğu sözünün başında dünyayı toprak diye anlatırken belliydi. Yani dünyaya *yer* manasına gelen *ard* diyor. Arap dilinde dünya kelimesinin ulyânın, yani yüksekliğin zıddı olan alçak manası olan dünyadır. İstiâre yoluyla *dünya* olarak kullanılmıştır. Aşağı, yakın manasında kullanılmıştır. *Kur'ân-ı Kerim*'de Cenâb-ı Allah Enfâl suresinde: "O zamanı hatırla ki siz aşağı yamaçta onlar yukarı yamaçtaydı." (*Kur'ân*, Enfâl, 8/42) Bu ayette *dünya* kelimesi *aşağı alt mahaller* (anlamında) kullanılmıştır. Bu avamî bir sözdür. Zayıf ve şaşkınlık ifade eden bir sözdür. Ne sabit olur ne de tutulur. Memleketler için bir hakikat bildirmez. Yerin bir yönünü, bir yolunu bildirmez. Yazıklar olsun ki, Ye'cûc-Me'cûc diyarı 90 yıllık mesafe deniliyor. Yâfes'in oğullarının bütün memleketleri ve Ye'cûc-Me'cûc diyarı da oradadır. (Burası) 200 merhaleye ulaşmaz. Doğunun ortasında, kuzeyin sonunda, okyanus denizi kenarındaki bazı Rum topraklarına kadar uzanır. Peki o zaman mesafesi yedi senelik yol olan zencilerin diyarı nerededir?" (İbn Havkal, 1992: 527)

5. İbnü'l-Fakîh

Tıpkı İbn Havkal gibi ölüm tarihi konusunda kesin bilgi olmayan İbnü'l-Fakîh'in *Kitâbü'l-Buldân* (İbnü'l-Fakîh, 1996) adlı eserinde İskender ile ilgili olarak şu bilgi yer alır:

- "İskender hakkında ihtilafa düştüler. Bazıları Zülkarneyn olduğunu iddia ettiler. Bazıları ise şunları söyledi: "Benzettikleri İbn Feylafus Zülkarneyn değildir. İskender dünyayı ve bölgeleri dolaştığı için Zülkarneyn hakkında bilgisi olmayanlar onu Zülkarneyn'e benzettiler. Kendisiyle Ye'cûc-Me'cûc seddini inşa eden, Merv şehrini ve camdan yengeç üzerinde İskenderiye minaresini yapan, *el-Buhâ* olarak bilinen ve Mağrib'deki Beht taşından yapılan, bakan kimse hayretinden dona kaldığı Beht şehrini kuran Zülkarneyn arasında fark vardır. Zülkarneyn, zulmetlerden (karanlıklardan) geçtiğinde surun üzerinde durdu. Hiç kimsenin ulaşamayacağı yerlere ulaştı. Orada bakırdan bir at şekli yaptı. Atın üzerinde sol elinde atın yularını tutmuş, diğer sağ elini uzatmış ve üzerinde Himyerîce: "*Bundan sonra yol yoktur.*" yazısı olan bakırdan bir süvari vardı. Nitekim bunları yapan Zülkarneyn 700 yıl gibi uzun bir hayat sürdürdü. Kendisine her şeyden bir neden verildi. Sonra gökyüzüne yükseltildi. Kendisine *Ayyâş* diye isim verilmişti. Ancak (İskender er-)Rûmî az bir ömür yaşadı. Onun hayatı kötü bir hayattı." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 125-126)

Mağrib bahsinde şu bilgileri verir:

- "Âmir eş-Şa'bî'den rivayet ederek şunları söyledi: "Şüphesiz ki, Allah Endülüs'ün ötesinden yaratıklar yarattı. Endülüs ile aralarında bizimle Endülüs arasındaki mesafe kadar mesafe vardır. Orada Allah'a isyan eden kimse görülmemiştir. Çift sürmezler, ekin ekip biçmezler. Kapılarında üzerlerinde yiyecekler bulunan ağaçlar vardır. Ağaçlardaki yapraklar geniş ve büyüktür. Yapraklarını dikip elbise yaparlar ve giyerler. Topraklarında inci ve yakut bulunur. Dağlarında gümüş ve altın vardır. Zülkarneyn onlara geldiğinde karşısına çıkarak: "Seni buraya getiren şey nedir? Bize sahip olmak mı istiyorsun? Vallahi bize hiç kimse hükmetmedi. Yok, eğer mal ve mülk almak için geldiysen istediğini al!" dediler. Bunun üzerine İskender: "Vallahi bu ikisi için gelmedim. Fakat Rabbinden Güneş'in doğuşu ile batışı arasında yolculuk yapmayı diledim. Bundan dolayı Güneş'in doğuşundan geldim." dedi. (Onlar:) "Burası Güneş'in batışıdır." dediler." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 139)

İskenderiye bahsinde şu bilgileri verir:

- "Burayı İskender inşa ettiğinden bu isim verilmiştir. Allah'ın şu ayetinde; "sütunlarla dolu İrem şehrine" kastedilen İskenderiye olduğu rivayet edilir." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 124)

- "İskender inşaatına başladığında Yunanlılara ait bir heykelin içine girerek sayısız kurbanlar kesti. Sonra rahiplerine şehrin inşaatının tamamlanıp tamamlanmayacağı konusunda sordu. Bir müddet sonra rüyasında o heykelin duvarı kendisine şunları söyledi: "Şüphesiz ki sen öyle bir şehir inşa edeceksin ki sesi tüm dünyada duyulacak. Sayısız insanlar tarafından mesken edilecek. Güzel rüzgârlar onun havasıyla karışacak. Halkı hikmet üzere sabit olacak. Sıcaklığın zehri kendisinden uzaklaştırılacak. İçinde zemherir soğukları olmayacak. İçerisine hiçbir kötülük girmeyecek; hatta şeytanın hileleri burada olmayacak. Hükümdarlar ve milletler etrafını muhasara altına alsalar bile kendisine zarar veremeyecek." (Şehri) inşa ettikten sonra *İskenderiye* olarak adlandırdı. Sonra burayı terkedip oradan ayrıldı. Söylenildiğine göre İskender, Bâbil'de öldü. Daha sonra İskenderiye'ye taşındı ve burada defnedildi." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 124-125)

Bağdat bahsinde şu bilgileri verir:

- "Şüphesiz İskender, yeryüzünde dolaştığı zaman, milletler ona yaklaştı. Bunun üzerine doğu ve batıda büyük şehirler inşa etti. Ardından Medâin'e geri döndü ve içerisinde bir şehir inşa ederek etrafını surla çevirdi. Bu şehir günümüzde hâlâ tarihi eser şeklinde mevcuttur. Aynı şekilde kendi isteğiyle yeryüzünde bulunan şehirleri terketti ve ölünceye kadar burayı vatan edindi. İskender, Yukarı Horasan'da Semerkand ve Medînetü's-Soğd'u, Aşağı Horasan'da Merv ve Herat'ı kurdu. Mağrib'de İskenderiye'yi, Hind'de Serendib'i, İsfahan bölgesinde Ceyy'i kurdu.

Ayrıca yeryüzünün farklı yerlerinde şehirler kurmasına rağmen Medâin'i tercih etti. Medâin şehrinin *Medînetü'l-Atîka* olarak adlandırılmasının nedeni, Hz. Mûsâ'dan/ as sonra gelen krallığın suyunu hükme geldikten 30 yıl sonra inşa etti. Suyun akacak yerleri kazdı. *Medînetü'l-Atîka'yı büyük şehri olarak kıldı.*" (İbnü'l-Fakîh, 1996: 332)

Horasan bahsinde şu bilgileri verir:

- "Söylenildiğine göre, Belh'i İskender kurmuştur. Burada öldüğü söylenir. Birçok hükümdarla savaştı ve onları kahrederek galip geldi. Güçlü ve kuvvetli orduları yendi. Birçok şehri aldı. Bu işleri ömrü süresince yani 32 yıl 7 ayda yaptı." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 616)

Semerkand bahsinde şu bilgileri verir:

- "Semerkand'ın İskender'in inşa ettiği şehirlerden olduğu söylenir. Duvarının çevresi 12 fersaktır. Surun en yüksek yerinde savaş için burçlar ve uzunlamasına inşa edilen koğuşlar bulunur. Demirden 12 kapısı vardır. Her iki kapı arasında kapıcı için bir ev bulunur." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 621)

Sevâd bahsinde şu bilgileri verir:

- "İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: "Bâbil şehri 12 fersah ve bir o kadar alana sahipti. Kapısı Kûfe yönündeydi. Fırat nehri daha önceleri Bâbil'de akmaktaydı. Ancak Buhtunnasr zamanında şu anki yerine çevrildi. Şehrin surunu nehir yıkması diye akış yönünü çevirdi. Bâbil şehri Bayûrâsib tarafından kuruldu. İsmi Müşterî (yıldızının) adından türetti. Çünkü Bâbil, Bâbil dilinde Müşterî (yıldızının) ismiydi. (Şehri) kurduktan sonra içerisine gücünün yettiği oranda alimler yerleştirdi. Daha sonra onlara, burçlar sayısınca 12 saray inşa etti ve adlarıyla adlandırdı. İskender ortaya çıkıp harabeye çevirinceye kadar ayakta duruyordu." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 378)

İsfahan bahsinde şu bilgileri verir:

- "İsfahan şehrinin adı Ceyy olup İskender tarafında kurulmuştur. (Şehir) günümüzde hâlâ ayaktadır." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 530)

Ye'cûc-Me'cûc ile ilgili olarak *Beytü'l-Makdis* bahsinde şu bilgileri verir:

- "Allah'ın düşmanı olan deccâlin Beytü'l-Makdis'e girmesi yasaklandı. Ye'cûc-Me'cûc, Beytü'l-Makdis çevresinde helâk edilecektir." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 146)

Dımaşk bahsinde şu bilgileri verir:

- "Ka'b dedi ki: Büyük olaylar ve savaşlarda Müslümanların kalesi Dimaşk şehridir, deccâlden korunmak için kaleleri Ebî Futros nehridir, Ye'cûc-Me'cûc'ten korunmak için kaleleri Tur dağıdır." (İbnü'l-Fakîh, 1996: 155)

İrmîniye bahsinde şu bilgileri verir:

- "Hazar ülkesi ile seddin bulunduğu yere kadar olan uzaklık iki ay mesafededir. Bununla ilgili Allah Teâlâ Kehf suresinde şöyle buyurur: "(Ey Muhammed!) Sana Zülkarneyn'i sorarlar, "Onu size anlatacağım" de. Doğrusu biz onu yeryüzüne yerleştirmiş ve her şeyin yolunu ona öğretmiştik. O da bir yol tuttu. Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca onu, kara balçıklı bir suda batıyor gördü. Orada bir millete rastladı. "Zülkarneyn! Onlara azap da edebilirsin, iyi muamelede de bulunabilirsin" dedik. Haksızlık yapana azap edeceğiz, sonra Rabbine döndürülür, onu görülmemiş bir azaba uğratar; ama inanıp yararlı iş işleyene, mükafat olarak güzel şeyler vardır, ona buyruğumuzdan kolay olanı söyleriz" dedi. Sonra yine bir yol tuttu. (Zülkarneyn) sonra (doğuya doğru) bir yol tuttu. Nihayet güneşin doğduğu yere (uzak doğuya) vardığı zaman, onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız (çıplak) bir halk üzerine doğar buldu. İşte bunun gibi, onun yaptıklarının hepsini baştanbaşa biliyorduk. Sonra yine bir yol tuttu. Sonunda, iki dağın arasına varınca, orada nerdeyse hiç laf anlamayan bir millete rastladı. Dediler ki: Zülkarneyn! Doğrusu Ye'cûc-Me'cûc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?" "Rabbimin bana verdikleri sizinkinden daha iyidir. Bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir set yapayım. Bana demir kütleleri getirin" dedi. Bunlar iki dağın arasını doldurunca: "Körükleyin" dedi. Demirler akkor haline gelince; "Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim" dedi." (*Kur'ân*, Kehf, 18/83-96) Demiri kerpiç haline getirdi ve bakırı eritti. Sonra eriyen bakırı bir kalıp yaparak iki dağ arasında yerleştirdi. Bu işi tamamladıktan sonra eritilen bakırı yukarıdan aşağıya doğru içine boşalttı. Tek bir kalıp şeklinde oldu. Seddi tamamladıktan sonra o yeri dört ayda geçti. Habere göre Zülkarneyn Ye'cûc-Me'cûc kabileleri yönüne yolculuğa çıktı. Etrafında çok kalabalık insan topluluğu toplandı. (Ona:) "Ey muzaffer hükümdarımız! Bu dağın arkasında sayılarını ancak Allah'ın bildiği bir topluluk var. Memleketlerimiz harabeye çevirip ürünlerimizi ve ekinlerimizi yiyorlar!" dediler. (Zülkarneyn:) "Özellikleri nasıl?" dedi. (Onlar:) "Kısa boylu ve geniş yüzlüdürler!" dediler. (Zülkarneyn:) "Kaç çeşittirler?" dedi. (Onlar:) "Birçok çeşitleri vardır. Sayılarını ancak Allah bilir." dediler. (Zülkarneyn:) "İsimleri nedir?" dedi. (Onlar:) "Bize gelenler altı kabileden oluşur. Bunlar Ye'üc, Me'cûc, Tâvîl, Târîs, Mensek ve Kümârâ'dır. Her kabilenin sayısı yeryüzünde bulunanlara denktir. Bizden uzak olanların kabilelerini bilmeyiz. Bize sadece bu menfezden, iki dağ arasındaki boşluktan gelirler. Onlarla bizim aramızda set yapman için

sana vergi verelim mi? Böylelikle bizleri onlardan korursun.” dediler. (Zülkarneyn:) “Ne yerler?” dedi. (Onlar:) “Her sene deniz, uzunlukları 10 günlük mesafe olan iki balık atar.” dediler. Bunun üzerine bu seddi inşa etti. Habere göre set kırmızı bir yol olup bakırdan, siyah bir yol olup demirdendir. Ye'cûc-Me'cûc 24 kabileden oluşur. Savaş halinde olan bir kabile var ki onlar Türklerdir. Zülkarneyn seddi 23 kabilenin üzerine döktü. Mukâtil b. Süleyman: “Türk olarak adlandırılmasının nedeni seddin arkasında terk edilmeleridir.” dedi. “İsa indiğinde ve melûn deccâli öldürdüğünde Ye'cûc-Me'cûc ortaya çıkar.” dediler. Bunun üzerine İsa Müslümanların üzerine hutbe okudu. Hamd ve senâdan sonra: “Allahım! Sana az itaat eden topluluğu çok isyan eden topluluğa karşı muzaffer eyle!” dedi. Bunun üzerine Allah Müslümanları muzaffer kıldı. Vehb b. Münebbih'in haberine göre şöyle dedi: “Onlar uzun boylu bir kavimdir. Bizden zayıf olan birisinin yarısı kadardır. Parmaklarında pençeler vardır. Vahşi hayvanlar gibi dişleri vardır. İki büyük kulakları vardır. Birini yatak diğerini de yorgan olarak kullanırlar. Erkek ve dişiler birbirlerinin ecelini bilirler. Dişiler bin civarında doğum yapmadan ölmez. Erkekler de ölmez. Kokuları çirkindir. Güvercinler gibi birbirleriyle oynayırlar. Kurt gibi ulurlar. Hayvanlar gibi her yerde ilişkiye girerler.” Zülkarneyn, haklarında söylenenleri duyunca iki dağ arasına giderek aradaki mesafeyi ölçtü. Doğu tarafında Türklerin toprakları bulunmaktadır. Aradaki mesafeyi bir fersah olarak ölçtü. O da üç mile denktir. Suya ulaşıncaya kadar temel kazıldı. Temelin eni bir mil olarak belirlendi. Temelin içine demir parçalarını kayalıklar şeklinde yerleştirdi. Çamuru eritilen bakır olup demir parçalarının arasına döküldü. Böylece yer altında demirden bir damar şeklinde oldu. Daha sonra demir ve eritilmiş bakır yer üstünde duvar şeklinde ördü. Duvarın arasına sarı bakırdan bir damar yaptı. Sarı bakırdan sanki mürekkep şeklinde perdeleri andırıyordu. Kırmızılığı da demirin siyahlığından almaktadır. Sağlam bir şekilde yaptıktan sonra burayı terk etti ve geri döndü.” İbn Abbas şunları söyledi: “Yeryüzü altı kısımdır: Beş kısmı Ye'cûc-Me'cûc'ün, kalan bir kısım ise diğer mahlukatındır.” Muallâ b. Hilâl el-Kûfi şunları söyledi: “Massîsa'da idim. Denizin günlerce dindiğini ve geceler boyu dalga seslerinin kesildiğini anlattıklarını işittim. Aslında daha önceleri şiddetli dalgaların sesleri duyulurdu. “Bu durum deniz hayvanlarını tedirgin eder ve Allah'a sığınır.” dediler. (Muallâ b. Hilâl) şunları söyledi: “Bir bulut geldi ve denizde kayboldu. Başka bir bulut ve sonra başka bir bulut geldi. Yedi kere bulutun gelip denizde kaybolduğunu saydı. Gelen bulut arkasından gelen buluta yer veriyordu. Sonra şiddetli bir rüzgâr çıktı ve gökyüzüne yükseldi. Bu durum ejderhayı görüp kayboluncaya kadar devam etti. Biz de başımın bulutlarda olduğunu ve kuyruğunun sallandığını gördük. Ye'cûc-Me'cûc'un üzerine atladı. Böylece deniz sakinleşir.” (İbnü'l-Fakîh, 1996: 593-595)

İbn Hurdazbih'te geçen Sellâm et-Tercümân'ın hikayesi burada da anlatılmaktadır. (İbnü'l-Fakîh, 1996: 596-600) Bir önceki başlıkta verdiğimiz için tekrar vermeye gerek görmedik.

6. İbn Rüsteh

Ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen bir diğer coğrafyacı olan İbn Rüsteh'in *A'lâki'n-Nefise* (İbn Rüsteh, 1892) adlı eserinde, *Ye'cûc-Me'cûc ile İlgili Haberler* başlığı altında Sellâm et-Tercümân'ın hikayesinden bahsedilmekte; ancak detaylı bir anlatıma girilmemektedir. (İbn Rüsteh, 1982: 149)

Zülkarneyn ile ilgili olarak şu bilgi verilir:

- "İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Yeryüzünün iki kâfir, iki de mü'min kralı vardır. Bunların mü'min olanları Süleyman ve Zülkarneyn'dir. Kâfir olanları ise diğer adı Tahmurs olan Nemrud ve Buhtunnasr'dır." (İbn Rüsteh, 1982: 199)

İskender ile ilgili olarak şu bilgileri verir:

- "İskender bir gece tahtına çıkarak burçların doğuş-batışı ve yıldızların onların dört bir yanına düzenli bir şekilde dizilişleri üzerine derinden derine düşünür. Onların yörüngelerinde akıp gitmesini, batıştaki yansımalarını, dünyanın onların etrafında dönüp dolaşmasını, hedefine varmasında hiçbir engelin onu aksatmadığını, onun bu arayışının devamı dışında hiçbir şeyin onu bölüp engellemediğini ifade eder. Onun doğasındaki bu düzenlilikten dolayı şöyle der: "Parıldayan ışıklarla süslenmiş ve bir hikmete bağlı olarak sürekli dönüp duran ey dünya! Gölgelediğin gök şüphesiz geniştir. Zirvesi olduğun temel sağlamdır. Yörüngesi olduğun gök sağlamdır. Sende yerleşip ikamet edenler, düşmanın giremeyeceği şekilde korunmaktadırlar. İlki olduğun şey yücedir. Senin ardından sana bakan göz yorgun düşer. Temellerini kökten söküp atan, tavanını yerden yere seren, zirvendekini sallayan ve senin sürekli olan dönüşünü engelleyen o olay ne kötü ve ne korkunçtur. Başlangıcı bu şekilde olacak olan bir kıyamet ne kadar zordur. Etrafını hiç bağ olmadan çevreleyen, çıkıntısız ve pürüzsüz yapan ve altında direk olmadan tutan Allah ne kadar yücedir ve kusursuzdur. Senin gecenin gündüzünü, gündüzünün de geceni birbiri ardınca izlemesi, çürüdüktan sonra bedenlerimizin tekrar yeşermesi ne kadar da anlamlıdır. Yine ağaç kuruduktan sonra özünde bulunan canlılığın tekrar geri gelmesi, bedenlerden ayrılan ruhların tekrar kendi bedenlerine geri dönmeleri ne kadar anlamlıdır. Onun ekseni etrafında dengeli dönüşü ve küresel oluşu sonucunda günler arasındaki dengeli bir dağılım ne kadar anlamlıdır. Keşke işin nereye varacağını, her iki durumdan hangisinin bize

büyük olay olarak döneceğini, bizim ve dünya krallarının arasında akan kandan dolayı gücün hangimize gerektiğini bilseydim.” (İbn Rüsteh, 1982: 5)

İskenderiye bahsinde şu bilgileri verir:

- “Fustat’dan bir gemiyle çıkarsın, aşağıya doğru üç fersah gidersin. İskenderiye surlarına varıncaya kadar sağında ve solunda yol boyu hurmalıklar, bağ-bahçeler ve köyler vardır. Buraya varınca denize doğru yapılmış olan taşlı yolda yüz adım kadar yürüyerek İskenderiye Kulesine varırsın. Bu kule etrafı camdan yapılmış olan dört yengeç üzerine dikilmiştir. Fenerin tepesine 300 basamaklı merdivenle çıkılır. Her basmakta denizi gösteren küçük bir pencere vardır. Fenerin yüksekliğinin mimari arşınla 300 arşın olduğu söylenir. Bu kol arşınıyla 450 arşındır. Doğu kapısına İskenderiye yönünden girersin. Burada şehrin merkezinde yeşil bir kubbe vardır. Kubbenin etrafında mermerden on altı direk vardır. Bu kubbe İskender tarafından yaptırılmıştır. Kubbenin sağında deniz, solunda cümmeyz ağacı ve üzüm bağları vardır. Kubbenin karşısında bir pazar vardır. Bu pazarın sağından bir fersah kadar yürüyerek mermerden yapılmış, zemini ve duvarları da mermer olan bir pazara varılır. Bu pazarda yürürken elbiseler çok az kirlenir.” (İbn Rüsteh, 1982: 118)

İsfahan bahsinde şu bilgileri verir:

- “İskender’in düzgün bir daire tarzında yaptırmış olduğu bir şehirdir. Muhammed b. Lüdde adıyla ünlü İsfahanlı mühendis Muhammed b. İbrahim, buranın yüz ölçümünü ölçmüş ve şöyle demiştir: “Bölgeyi ve yüz ölçümü ile ilgili hazırlanmış bilgileri derinlemesine araştırdım. Bunun sonucunda çevresinin bin kasaba¹⁰ olduğunu buldum. (Bin kasaba) altın bin arşın, (altı bin arşın) yarım fersah eder. Çünkü bir fersah 12 bin arşındır.” (İbn Rüsteh, 1982: 160)

7. Mes’ûdî

H. 345/ M. 956 senesinde vefat eden Mes’ûdî’nin *et-Tenbîh ve'l-İsrâf* (Mes’ûdî, 2020) adlı eserinde Ye’cûc-Me’cûc ile ilgili olarak bölge tarifi verilmektedir: “Çünkü soğukun tabiatı çok kan üretmesidir. Soğuktan dolayı sıcaklığın bir araya toplanması ve ortaya çıkması sebebiyle derilerinin renkleri kızışmıştır. Bu arz ettiğimiz 60 mil kadar dışında ve Altıncı bölgede bulunan Ye’cûc ve Me’cûc ise hayvanlardan sayılmıştır.” (Mes’ûdî, 2020: 47)

¹⁰ Kasaba, özellikle arazi ölçümünde kullanılan eski bir uzunluk birimidir. Yaklaşık olarak 1 Kasaba= 3.55 m. (Kallek, 2001, 24: 525)

- "Dünyanın doğu kısmındaki mamur olan bölgelerin en ucu Çin ve Seylî ülkesinin en uç sınırlarından başlar ve İskender'in Ye'cûc ve Me'cûc'un fesadında korunmak için inşa ettiği seddine, yine onun arkasındaki dağa kadar devam eder." (Mes'ûdî, 2020: 49)

- "Birinci bölge Hindistan, ikincisi Hicaz ve Habeş ülkesi, üçüncüsü Mısır ve İfrîkiyye, dördüncüsü Bâbil ve Irak, beşincisi Rum, altıncısı Ye'cûc ve Me'cûc bölgesi yedincisi Yûmârîs, Çin." (Mes'ûdî, 2020: 54)

- "Beşinci bölgenin sınırı, Şam Denizi (Akdeniz), bu denizin arkasındaki Rum diyarının (Anadolu) en sonu, Trakya ve Burcân (Tuna Bulgarları) ülkesi, Sakâlîbe (Slavlar) ve Eber (Apar/ Avar), Ye'cûc ve Me'cûc ülkesinin sınırına, dördüncü bölgenin sınırı olan Nusaybin'in ötesine kadar devam eder." (Mes'ûdî, 2020: 55)

8. Makdisî

H. 390/ M. 1000 civarında vefat eden Makdisî'nin *Ahsenü't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlim* (Makdisî, 1906) adlı eserinde, Maşrık/ Doğu bölgesini anlatırken, *Zülkarneyn Seddi* başlığı altında İbn Hurdazbih'in eserinde bulunan bilgileri aktarır. (Makdisî, 1906: 360 vd.) Daha önceki sayfalarda verdiğimiz için tekrar vermedik. Bu bahsin sonunda şu bilgi yer alır:

"Ye'cûc Me'cûc Seddi hakkında anlatılan bu kıssa bu seddin, Endülüs'te olduğu fikrini çürütmektedir. Makdisî *Hakkında İhtilaf Olan Birtakım Yerlerin Zikri* başlığı altında şu bilgileri verir: "Bir topluluğa göre Ye'cûc-Me'cûc Endülüs'ün arka taraflarındadır. Bir başka (topluluğa) göre burası Hazar'dadır." (Makdisî, 1906: 47)

9. Kazvinî

H. 682/ M. 1283 tarihinde vefat eden Kazvinî'nin *Âsâru'l-Bilâd Ahbâru'l-İbâd* (Kazvinî, 1848) adlı eserinde gerek *Zülkarneyn* ve gerekse Ye'cûc-Me'cûc üzerine çok sayıda bilgi mevcuttur. Şimdi *Zülkarneyn*'den başlayarak bu bilgileri verelim:

Kazvinî *Cezîretü'l-Kasr* başlı altında şu bilgileri verir:

- "Anlatıldığına göre, *Zülkarneyn* adalardan birinde başları köpek başları gibi, dişleri ağızlarının dışında topluluk gördü. *Zülkarneyn*'in gemilerine çıktılar ve onları harabetteler. Bu esnada yükselen bir ışık gördü. İşte bu saf billurdan yapılmış bir saraydı ve onlar bu saraydan çıkıyorlardı. Oraya varmak istedi. Ancak Hindli filozof Behram kendisine engel oldu ve "her kim bu saraya girerse, üzerine bir uyku hali gelir ve bayılır; dışarı çıkması mümkün olmaz, böylelikle bu topluluk safran kazanmış olur." dedi. Bu denizin şaşkırtıcı halleri saymakla bitmez." (Kazvinî, 1848: 84)

Merv başlığı altında şu bilgileri verir:

- "(Merv) Horasan şehirlerinin en meşhur, en eskisi, hayrı en bol, görünüşü en güzel ve tabiatı en iyi olanıdır. Burayı Zülkarneyn kurmuştur. İç kalesi kendisinden daha eskidir. Söylenildiğine göre, burası Tahmurs'un¹¹ yapısıdır. Büreyde b. Husayb'ın rivayetine göre, Hz. Rasü'lullâh/ sav şöyle buyurmuştur: "Ey Büreyde! Benden sonra birtakım yerlere gönderileceksin. Doğu'da, Horasan'da, *Merv* denilen yere gönderileceksin. Buraya vardığında şehrine in. Burayı Zülkarneyn kurmuştur. Aziz(ler) orada namaz kılmıştır. Nehirleri bereketle akar. Her bir yerinde kılıcıyla halkını kıyamete kadar kötülöklere karşı savunacak meşhur bir hükümdarın izleri vardır." Mücahit bir elçi olarak oraya gitti ve ölünceye kadar orada kaldı." (Kazvinî, 1848: 456)

Medînetü'n-Nühâs başlığı altında şu bilgileri verir:

- "İbnü'l-Fakîh şöyle dedi: "Önde gelen alimler *Medînetü'n-Nühâs*'a gittiler. Bu şehri Zülkarneyn kurdu, hazinelerini bıraktı ve tılsımladı. Hiç kimse bu işin sırrını bilmiyordu. İçerisine insanları (çeken) bir mıknatıs olan parlak bir taş koydu. İnsan (bu taşın) hizasında durduğu zaman, tıpkı mıknatısın demiri çekmesi gibi onu çeker ve ölünceye kadar ondan ayrılamazdı. Muhakkak ki bu (taş) Endülüs'ün çorak arazilerindedir." (Kazvinî, 1848: 559)

Yine *Medînetü'n-Nühâs* başlığı altında şu bilgileri verir:

- "Ebû Hâmid el-Endelüsî şöyle dedi: "*Medînetü'n-Nühâs*'ın çevresinin alanı 40 fersahtır. Söylenildiğine göre, surun yüksekliği 500 arşındır. Meşhur bir kitabı vardır. Bunan göre burayı Zülkarneyn kurmuştur. Doğru olan ise burayı Süleyman b. Dâvûd/ as kurmuştur. Belirgin bir kapısı yoktur. Temeli derindir. Muhakkak ki Mûsâ b. Nusayr ordusuyla birlikte buraya geldi. Surun yanına ona bitişik yüksek bir yapı inşa etti. Surun en tepesine bitişik ahşaptan bir merdiven yaptı. Kendisine çok para verilen birisi çağrıldı. İşte bu adam şehrin için görünce, güldü ve kendisini şehrin içine attı. Bu esnada şehrin içerisinden korkunç bir ses işittiler. Daha sonra bir başkası çağrıldı. Ona da çok para verildi. Kendisinden şehre girmemesi ve gördüklerini bildirmesi yönünde söz alındı. (Sura) tırmanınca ve şehri görünce, güldü ve kendisini içeriye attı. Bu kez de şehrin içerisinden korkunç sesler duydular. Daha sonra cesur bir adam çağrıldı. Ortasından sağlam bir iple bağlandı. Şehri görünce, kendisini içeriye attı. Kendisini çektiler, ancak adam ortasından (ikiye) bölündü. Böylece şehrin içerisinde cinlerin olduğunu ve sura çıkan kimseyi çektiklerini bildiler. (Adamlardan) ümitlerini kestiler ve oradan ayrıldılar." (Kazvinî, 1848: 561-652)

¹¹ Tahmurs, Ehrimen'i hile ile yakalayıp onu süratli hareket eden bir at şeklinde kullanan mitsel varlıktır.

İskenderiye başlığı altında şu bilgileri verir:

- “(İskenderiye) Mısır’da, deniz kenarında meşhur bir şehirdir. Siyer ehli burayı kimin kurduğu konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İçlerinden bazıları burayı kuran kişinin Zül-Karneyn Eşk b. Selûkûs er-Rûmî isimli I. İskender olduğunu söylemişlerdir. (I. İskender) yeryüzünü dolaşarak karanlıklara, güneşin doğuş ve batış noktalarına vardı ve hatta *Kur’ân*’da Allah Teâlâ’nın haklarında beyan buyurduğu Ye’cûc-Me’cûc’e karşı bir duvar ördü.¹² Gitmek için daha ötesi olmayan bir yere vardığında, sağ elini uzatmış halde, üzerinde “bundan ötesi yoktur” yazan bakırdan bir heykel dikti. İçlerinden bazıları da burayı Feylesûf er-Rûmî’nin kızının oğlu İskender b. Dârâ’nın kurduğunu söylemişlerdir. Kendisini I. İskender’e benzettiler. Zira, Çin’e ve Mağrib’e gitmiş ve 32 yaşında ölmüştü. I. İskender mü’mindir; II. İskender ise hocası Aristoteles’in yolundaydı. I. İskender ile II. İskender arasında uzun asırlar vardır.” (Kazvinî, 1848: 143)

Fars başlığı altında şu bilgileri verir:

- “Farlar aralarından çıkan 10 kişinin özelliklerinin bir benzerinin başkalarında bulunmadığını, hatta Farlarda bile olmadığını düşünürler. Bunların ilki Efridûn b. Keykubâd b. Cemşîd’dir. Dünyanın tamamına hükmetti ve Dahhâk Büyûresb’in zulmü ile acı ve ızdırab dolu olan dünyayı kendisinden sonra burayı adalet ve ihsan ile doldurdu. Dahhâk insanların mallarını alınca, bunları sahiplerine geri vermişti. Sahibini bulamadıklarını ise miskinlere vakfetti. Ensâb alimlerinden birinin beyanına göre, Efridûn, Allah Teâlâ’nın aziz *Kitâb*’ında beyan buyurduğu Zül-Karneyn’dir. (*Kur’ân*, Kehf, 18/83-98) Zira kendisi doğunun ve batının hükümdarıydı. Allah Teâlâ’ya ibadeti emretti. Adalet ve ihsan sahibi birisiydi.” (Kazvinî, 1848: 143)

Ye’cûc-Me’cûc Seddi başlığı altında daha önce İbnü’l-Fakîh’te geçen seddin inşası üzerine olan bilgiyi farklı bir versiyonla anlatır:

- “Söylenildiğine göre, Ye’cûc-Me’cûc, Yâfes b. Nûh’un/ as çocuklarıdır. Onlar iki kalabalık soydur. Böylelikle sayılarını ancak Allah’ın bileceği iki kabile oldular. Şa’bî’nin rivayet ettiğine göre, Zülkarneyn, Ye’cûc-Me’cûc yöresine doğru ilerledi. Etrafında kalabalık bir kitle toplandı. Şöyle dediler: “Ey muzaffer hükümdar! Bu dağın arkasında, sayılarını ancak Allah’ın bildiği bir halk var. Üzerimize doğru ülkemize çıkıyorlar, ürünlerimizi ve ekinlerimizi yiyorlar.” (Zülkarneyn:) “Özellikleri nedir?” dedi. Şöyle dediler: “Kısa (boylu), güçlü ve geniş yüzlüdürler.” (Zülkarneyn:) “Kaç sınıftırlar?” dedi. Şöyle dediler: “Sayılarını ancak Allah’ın bileceği kadar çok

¹² “Sana Zülkarneyn’i sorarlar, "Onu size anlatacağım" de.” ayetiyle başlayıp devam eden âyetler. (*Kur’ân*, Kehf, 18/83 vd.)

millettir.” Şöyle dediler: “Onlarla aramıza engel olacak şekilde bir set yapar mısın? Bunun anlamı şudur: “Bizdeki paraları toplayıp, onların bize verdikleri eziyeti önlemek adına onlarla aramıza bir perde yapmak için harca.” Hükümdar (Zülkarneyn:) “Sizin paranıza ihtiyac(ım) yok! Allah bana güç verdi. (Bu güç) ile birlikte sizin paranıza ihtiyaç yok. Fakat bana malzeme ve adamlarla yardım edin. Onlarla aramıza bir set yapabilmem için gücünüzle yardım edin.” dedi. Demiri eritmelerini istedi ve bundan büyük tuğlalar yaptı. Daha sonra bakırı eritti ve bununla (demir) tuğlalara sıva yaptı. (Seddi) girdikleri geçide inşa etti ve dağın iki zirvesiyle eşit hale getirdi ve tek bir malzemedен yapılmışa benzedi. Rivayet edildiğine göre, Zülkarneyn onlardan geri dönüşünde bu seddi dikmiştir. Topraklarının ortalarına kadar geldi ve daha sonra (geçidin) iki kenarının ortasına geldi ve aralarını ölçtü. Burası Türk topraklarının ucuydu. Aralarını 100 fersah olarak buldu. (Seddin) temelini kazdı ve suya kadar ulaştı. (Seddin) enini 50 fersah yaptı. Dolgusunu taşlarla, harcını (çamur) eritilmiş bakırla yaptı ve üzerine döktü. Yerin altında dağdan (itibaren) bir kiriş oluşturdu. Daha sonra (bu kirişi) yükseltti; demir ve eritilmiş bakırla uzattı. Ortasına tunçtan bir kiriş yerleştirdi. Böylelikle demir siyahı ile bakır sarısından mürekkep bir abaya dönüştü.” (Kazvinî, 1848: 596-597)

Kazvînî’de bu bilginin devamında İbn Hurdazbih dahil olmak üzere diğer kaynaklarda da yer alan Sellâm et-Tercümân’ın hikayesi yer almaktadır. (Kazvinî, 1848: 597-599)

Ye’cûc-Me’cûc başlığı altında az önce verdiğimiz bilginin farklı bir versiyonu yer alır:

- “(Ye’cûc-Me’cûc) Yâfes b. Nûh soyundan ve Türklerden iki büyük kabiledir. Yurtları Yedinci iklimin doğusudur. Şa’bî’nin rivayet ettiğine göre Zülkarneyn, Ye’cûc-Me’cûc topraklarına vardığında, etrafında kalabalık bir halk toplandı. Ye’cûc-Me’cûc’ten (korunmak için) yardım istediler. Şöyle dediler: “Ey muzaffer hükümdar! Muhakkak ki bu dağın arkasında, sayısını sadece Allah’ın bildiği milletler vardır. Yurdumuzu tahrip ediyorlar, ekinlerimiz ve ürünlerimizi yiyorlar. Çayırlar da dahil olmak üzere her şeyi yiyorlar. Hayvanlarımızı vahşi hayvanların parçalaması gibi parçalıyorlar. Yeryüzünün bütün haşeratını yiyorlar. Bunlar gibi çoğalan bir halk yoktur. Kendisinin bin çocuğu doğmadan hiç kimse ölmez.” Zülkarneyn: “Kaç sınıftırlar?” dedi. (Onlar:) “Sayısını sadece Allah’ın bildiği kadar milletleri vardır. Evleri bize yakın olanlara gelince; onlar altı kabiledir. (Bunlar:) Ye’cûc, Me’cûc, Te’vîl, Te’rîs, Mensek ve Kemâdî’dir. Bu kabilelerin her biri yeryüzü halkının tümü gibidir. Bizden uzak olanlara gelince; onları tanımıyoruz.” dediler. Zülkarneyn: “Yiyecekleri nedir?” dedi. (Onlar:) “Deniz her sene onlara iki balık atar. Her bir balığın kafası ile kuyruğu arası yürüyerek 10 günden fazladır. İlkbaharda timsahlar, yılanlar ve ejderhalarla beslenirler. Rahmet yağmuru ister gibi yağmura ihtiyaç duyarlar. Yağmur yağdığı zaman, bolluk olur, semirirler. Bu şekilde yağmur yağmadığı

zaman, kıtlık olur, zayıflarlar.” dediler. Zülkarnenyn: “Sıfatları nelerdir?” dedi. (Onlar:) “Kısa (boylu), güçlü ve geniş yüzlüdürler. Boyları yarım insan boyu kadardır. Bodur kişilerdir. Vahşi hayvan dişleri gibi dişleri ve pençe gibi tırnak yerleri vardır. Üzerinde saç bulunan bir bel kemikleri mevcuttur. Birinin içi tüylü dışı tüysüz; diğerinin içi tüysüz, dışı tüylü iki büyük kulakları vardır. Kulakların birini yaygı, diğerini ise örtü edinirler. Bedenlerinin üzerinde, onu örtecek şekilde saç bulunur. Güvercinlerin çağırması gibi çağırışlar, köpeklerin uluması gibi ulurlar ve davarların çiftleşmesi gibi, karşılaştıkları yerde çiftleşirler. Kimi haberlerde geçtiğine göre, Ye’cûc-Me’cûc Güneş’i arkalarında görünceye kadar her gün seddi yontarlar. Sözcüleri: “Geri dönün! Yarın oyacağız.” Der. Bunun üzerine geri dönerler. Allah Teâlâ geceleyin olduğu hale geri döndürür. Daha sonra, ertesi gün (tekrar) kazarlar ve yontarlar. Gece ve gündüz bu şekildedir. Çıkış zamanları gelince, sözcüleri: “Geri dönün! İnşallah, yarın oyacağız.” der. İçlerinden bir köle, onlar ertesi gün geri gelinceye kadar orada kalır. Onu aynı şekilde görürler. Böylelikle (seddi) oyarlar ve insanlara doğru çıkarlar. (Toprak) yarılınca kadar sularını içerler. İnsanlar kalelerine sığınır. (Ye’cûc-Me’cûc kavmi) yeryüzünde yayılırlar ve bulduklarına boyun eğdirirler. Onlardan kimse kalmayınca, gökyüzüne ok atarlar ve (ok) onlara kan şeklinde geri döner. Şöyle derler: “Yeryüzü halkını yendik ve gökyüzü halkına geçtik.” Daha sonra Allah Teâlâ onlara *negaf* denilen bir kurt(çuk) gönderir. Kurt(çuk) kulaklarından ve burun deliklerinden girer ve onları öldürür. (Hz. Rasûlullâh/ sav) şöyle dedi: “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki! Yeryüzü hayvanları onların etlerinden semirecektir.” Ebû Saîd el-Hudrî rivayet etti ve şöyle dedi: “Hz. Rasûlullâh’ın/ sav şöyle dediğini duydum: “Allah Teâlâ’nın: “(Nihayet Ye’cûc-Me’cûc’un önü açıldığı zaman) her tepeden akın ederler.” (*Kur’ân*, Enbiyâ, 21/96) buyurduğu gibi Ye’cûc-Me’cûc seddi açılır ve insanlara doğru çıkarlar. Yeryüzünün tamamını kaplarlar. Müslümanlar kalelerine kaçarlar. Hayvanlarını kendilerine katarlar. Ye’cûc-Me’cûc yeryüzünün sularını içer. Onların başı bir nehre uğrar. (Nehrin) içindeki (suyu) içerler ve kuru olarak bırakırlar. Onlardan sonra uğrayanlar: “Bir seferinde burada su vardı.” derler. (Yeryüzünde) bir kalede, yalçın bir dağda ya da sığınakta olanların dışında kimse kalmayınca, sözcüleri: “Yeryüzü halkını bitirdik; gökyüzünde olanlar kaldı.” der. Mızrağını/ Hırbe sallar ve gökyüzüne/ semâ doğru fırlatır. Bela ve fitne için kana bulanmış olarak geri döner. Bunun üzerine: “Gökyüzü halkını öldürdük.” derler. Onlar bu şekilde iken, Allah Teâlâ onlara *negaf*/ *التغف* benzeri bur kurt(çuk) musallat eder ve kulaklarına girer. Söylenildiğine göre, kulaklarını veya boyunlarını oyar. Ölümler olarak sabahlarlar ve elbette hisleri ve hareketleri yoktur. Müslümanlar: “Bizim için kendini satacak ve şunların ne yaptıklarına bakacak bir adam yok mudur?” der. İçlerinden kendisini ölüme adanmış bir adam (bu işe) soyunur ve yeryüzüne iner. Onları kimisi kiminin üzerine ölmüş olarak bulur ve şöyle seslenir: “Ey Müslüman topluluğu!

“Müjdeler olsun! Sizlere düşman olarak Allah yetmiştir.” Kalelerinden ve hisarlarından çıkarlar. Rivayet edildiğine göre, muhakkak ki yeryüzü onların leşlerinden kokmuştur. Allah sel olacak şekilde yağmur gönderir. Leşlerini denizlere götürür. Rivayet edildiğine göre, süreleri 40 gündür. 70 gün olduğu da söylenir. Dört ay olduğunu da söylenir. (Hz. Rasûlullâh/ sav) şöyle dedi: İşte onlara dağ veya demir karşı koyamayacaktır. Yemedikleri fil, domuz, deve, vahşi hayvan veya (binek) hayvanı yoktur. İçlerinden kim ölürse, onu da yerler. Başlangıçları Şam'da, sonları Horasan'dadır. Doğunu nehirlerini ve Taberiye gölünün (sularını) içerler.” (Kazvînî, 1848: 618-620)

SONUÇ

İslâm coğrafyacılarının eserlerindeki bilgiler dört başlık altında değerlendirilebilir:

- Ye'cûc-Me'cûc ülkesinin yeri: İslam coğrafyacıları umumiyetle ülkenin yerini Altıncı iklim olarak belirlemişlerdir. İçlerinden Kazvînî Yedinci iklimin doğusu olarak belirlerken, Makdisî Endülüs'ün arka tarafı olarak verir.

- Ye'cûc-Me'cûc soyu: Müslüman coğrafyacılar Ye'cûc-Me'cûc soyunun Nûh'un/ as oğlu Yâfes'ten geldiği konusunda hemfikirdirler. Umumiyetle Türkler ile doğrudan bağlantı kurulmazken, Kazvînî bunları Türklerden iki büyük kabile olarak belirtir.

- İskender seddinin inşası: Zülkarneyn ile eşleştirilen İskender ile ilgili bilgiler İbnü'l-Fakîh'te yoğunluktadır. İbnü'l-Fakîh, *İrmîniye* bahsinde bu seddin inşasını detaylarıyla anlatmaktadır. Benzer hikâye farklı bir versiyonla Kazvînî'de de yer almaktadır.

Sellâm et-Tercümân'ın hikayesi: Ye'cûc-Me'cûc ile ilgili olarak en çok anlatılan hikâyedir. İlk olarak İbn Hurdazbih'te yer alan bu hikâyeye, hemen hemen aynı versiyonla İbnü'l-Fakîh, İbn Rûsteh, Makdisî ve Kazvînî'de geçmektedir.

Bunların dışında konuyla alakalı bir diğer hikâyeye İbnü'l-Fakîh'te yer alan Mukâtil b. Süleyman kaynaklı bilgidir.

Bütün bu bilgiler ışığında, doğrudan Türkler ile bağlantı kuran coğrafyacının geç dönem müellifi Kazvînî olduğunu söyleyebiliriz. Erken dönem coğrafyacılar bağlantıyı Yâfes soyu ve Türk ülkeleri ile kurmaktadır. İbnü'l-Fakîh: “Ye'cûc-Me'cûc 24 kabileden oluşur. Savaş halinde olan bir kabile var ki onlar Türklerdir. Zülkarneyn seddi 23 kabilenin üzerine döktü.” diyerek, İstahrî ise “Türk ülkeleri farklıdır.” diyerek aralarına sınır koymaktadır.

Dönemin eserlerinden *Hudûdü'l-Âlem*'de, Mühellebî'nin *Kitâbü'l-Azîzî-el-Mesâlik ve'l-Memâlik*'de, Kudâme b. Ca'fer'in *Kitâbü'l-Harac*'ında Zülkarneyn, İskender ve İskender Seddi ile Ye'cûc-Me'cûc konularına herhangi bir malumat yoktur.

KAYNAKÇA

Albayrak, Fatma Köksal (2012). *Kur'an'ın Işığında Zülkarneyn Meselesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Asadov, Farda (2002). VII-IX Yüzyıllarda Güney Hazar Bölgesinde Hükümlerlik Süren Türk Sulî Hanedanı. *Türkler Ansiklopedisi*, 4: 546-547

Baykara, Tuncer (2002). Türklüğün En Eski Zamanları. *Türkler Ansiklopedisi*, 1: 408-409

Cerrahoğlu, İsmail (1972). *Ye'cûc Me'cûc ve Türkler*. *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(1): 97-125

Civelek, Yakup. (2002). Eski Arapça Kaynaklarda Türkler. *Türkler Ansiklopedisi*, 5: 1797

Çelebi, İlyas (2013). Ye'cûc ve Me'cûc. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43: 374

Demirci, Kürşat (2019). Deccâl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9: 67

Erkal, Mehmet (1991). Arşın. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3: 411

Furat, Ahmed Suphi (1986). Yâfes. *MEB İslâm Ansiklopedisi*, 13: 333

Halaçoğlu, Yusuf (1995). Fersah. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12: 412

Harman, Ömer Faruk (2013). Yâfes. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43: 174

Heiduk, Matthias (1992). Ortaçağ'da Avrupalıların Göçebe Topluluklara Bakışı. *Türkler Ansiklopedisi*, 8: 551

İbn Havkal (1992). *Kitâbu Sûretü'l-Arz*, (F. Sezgin, Neşr.) Leiden

İbn Hurdazbih (1988). *Kitâbu'l-Memâlik ve'l-Mesâlik*. (M. Mahzum, Tah.) Beyrut

İbn Hurdazbih (2019). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. (M. Ağarı, Çev.) İstanbul: 2. Bsk.

İbn Rüsteh (1982). *Kitâbü'l-A'lâki'n-Nefise*. Leiden

İbnü'l-Fakîh (1996). *Kitâbü'l-Buldân*. (Yusuf Hadi, Tah.) Beyrut

İstahrî (1927). *Mesâlikü'l-Memâlik*. Brill

- İstahrî (2020). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. (M. Ağarı, Çev.) İstanbul: 2. Bsk.
- Kafalı, Mustafa (2002). Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi. *Türkler Ansiklopedisi*, 6: 282
- Kallek, Cengiz (2001). Kasaba. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24: 525
- Kallek, Cengiz (2002). Kulaç. 6: 353
- Kazvinî (1848). *Âsâru'l-Bilâd Ahbâru'l-İbâd*. (F. Sezgin, Tah.) Göttingen
- Makdisî (1906). *Ahsenü't-Tekâsim fî Ma'rifeti'l-Ekâlim*, (M. J. de Goeje, Tah.) Leiden
- Meral, Yasin (2018). Ye'cûc ve Me'cûc Kelimelerinin Etimolojisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59/2: 161-169
- Mes'ûdî (2020). *et-Tenbîh ve'l-İşrâf-Dünya Coğrafyası ve Tarihi-*. (M. Eser, Çev.) Ankara: Ankara Okulu
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul
- Özgüdenli, Osman Gazi (2003). Mâverâünnehir. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28: 177
- Öztürk, Mustafa (2013). Zülkarneyn. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44: 564
- Pala, İskender (2009). Sedd-i İskender. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36: 276
- Pazarbaşı, Erdoğan (2006). Arâisü'l-Kur'an'da Türkler. *Bilimname*, S: 10(1): 25-26
- Seyhan, Ahmet Emin (2017), Ye'cuc ve Me'cuc'un Bazı Özelliklerinden Bahseden Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme. *Usul İslam Araştırmaları*, 28: 71-96
- Tarhan, M. Taner (1992). Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler. *Türkler Ansiklopedisi*, 1: 914
- Taşbolotov, Aziz (2007). *Yecüc ve Mecüc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, Aydın (2012). Üsrûşene. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42: 391
- Watson, Geoff (2002). 1200-1800 Yılları Arasında Batı'daki Orta Asya İmajı. *Türkler Ansiklopedisi*, 8: 567
- Wensinck, A. J. (1986). Ye'cûc Me'cûc. *MEB İslâm Ansiklopedisi*, 13: 369
- Ya'kûbî (2002). *Kitâbü'l-Buldân*. (M. E. Dannâvî, Tah.) Beyrut

Ya'kûbî (t.y.). *Târîhu'l-Ya'kûbî*. (1-2) Beyrut: Dâru Sadr

Ya'kûbî (2019). *Ülkeler Kitabı*. (M. Ağarı, Çev.) İstanbul: 2. Bsk.

Yazıcı, Tahsin (2004). Merzûbân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29: 255

Yücel, Muallâ Uydu (2002). Hazar Hakanlığı. *Türkler Ansiklopedisi*. 2: 786